НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

Фінансово-економічний факультет

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Спеціальність 072 – «Фінанси, банківська справа та страхування»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА
на тему:

«Доходи місцевих бюджетів та їх роль у бюджетній системі України»

Кваліфікаційна робота магістра містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Студент групи Ф-17.04 _____ Пікало Станіслав Вікторович
(підпис)

Науковий керівник _____ д.е.н., професор Бондарук Т.Г.
(підпис)

Робота допущена до захисту _____ д.е.н., професор Бондарук Т.Г.
(підпис)

Київ 2023

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ФІНАНСІВ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ ТА СТРАХУВАННЯ

Освітній ступінь – ***магістр***
Галузь знань - ***07 «Управління та адміністрування»***
Спеціальність – ***072 «Фінанси, банківська справа та страхування»***
Освітньо-професійна програма – ***«Фінанси, банківська справа та страхування»***

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
д.е.н., проф. Т.Г. Бондарук
_____
«____» _____ 20 __ р.

З А В Д А Н Н Я
на кваліфікаційну роботу магістра

Пікало Станіславу Вікторовичу

1. Тема роботи: Доходи місцевих бюджетів та їх роль у бюджетній системі України
керівник роботи д.е.н., професор Бондарук Т.Г.
затверджена наказом по Академії від «19» вересня 2022 р. № 246/1
2. Термін здачі студентом закінченої роботи 26 грудня 2022 р.
3. Вихідні дані роботи: законодавчі та нормативні акти України, роботи вітчизняних і закордонних вчених, публікації в наукових періодичних виданнях, результати наукових досліджень зарубіжних та вітчизняних фахівців які стосуються теми дослідження, статистичні матеріали Міністерства фінансів України.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які належить зробити):
1) теоретико-методичні засади формування доходів місцевих бюджетів
2) оцінка формування доходів місцевих бюджетів в Україні
3) перспективи формування доходів місцевих бюджетів.
5. Перелік графічного матеріалу: Схеми, діаграми, таблиці
6. Дата видачі завдання 19 вересня 2022 р.

Керівник _____
(підпис)

Завдання прийняв до виконання _____
(підпис)

Календарний план

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1.	Затвердження теми і наукового керівника кваліфікаційної роботи магістра на засіданні кафедри	19.09.2022	Виконано
2.	Опрацювання першоджерел по темі роботи	26.09.2022	Виконано
3.	Розробка плану роботи, методики та інструментарію досліджень	28.09.2022	Виконано
4.	Проведення економічних досліджень та їх аналіз	03.10.2022	Виконано
5.	Написання вступу до роботи	10.10.2022	Виконано
6.	Написання першого розділу роботи	12.10.2022	Виконано
7.	Написання другого розділу роботи	21.10.2022	Виконано
8.	Написання третього розділу роботи	03.11.2022	Виконано
9.	Написання висновків та пропозицій, оформлення роботи	07.11.2022	Виконано
10.	Подача першого варіанту роботи на кафедру	09.11.2022	Виконано
11.	Доопрацювання роботи згідно з зауваженнями керівника	15.11.2022	Виконано
12.	Попередній захист роботи	06.12.2022	Виконано

Студент_____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи_____ Бондарук Т.Г.
(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП 5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ 9
1.1. Сутність доходів місцевих бюджетів та їх роль у бюджетній системі України 9
1.2. Теоретичні засади формування доходів місцевих бюджетів в сучасних умовах 20
1.3. Особливості формування доходів місцевих бюджетів 27
Висновки до розділу 1 34
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ ТА ЇХ РОЛЬ У БЮДЖЕТНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ 36
2.1. Аналіз динаміки формування доходів місцевого бюджету 36
2.2. Оцінка структури дохідної частини місцевих бюджетів України 44
2.3. Дохідна частина місцевих бюджетів України в умовах децентралізації 55
Висновки до розділу 2 63
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТА ЇХ РОЛЬ У БЮДЖЕТНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ 66
3.1. Перспективи використання зарубіжного досвіду формування доходів місцевих бюджетів 66
3.2. Напрями вдосконалення процесу формування доходів місцевих бюджетів у сучасних умовах 71
Висновки до розділу 3 82
ВИСНОВКИ 84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 87
ДОДАТКИ 99

ВСТУП

Актуальність теми. Розбудова України, як незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, в якій гарантується місцеве самоврядування, вимагає утвердження належної фінансової основи діяльності територіальних громад і регіонів, з урахуванням як вітчизняного історичного досвіду, так і положень міжнародних договорів, зокрема «Європейської хартії місцевого самоврядування», і міжнародних документів, а також кращих практик фінансової децентралізації за кордоном, насамперед, у державах-учасницях ЄС. За останні роки, починаючи із 2014 року, в Україні, в контексті євроінтеграції, започатковано та втілено в дію комплексну та, на наш погляд, одну з найбільш вдалих реформ, предметом якої стала докорінна зміна місцевого самоврядування та територіальної організації на засадах децентралізації та субсидіарності.

Результати цієї реформи втілилися не лише в добровільному утворенні в Україні об'єднаних територіальних громад (ОТГ), а й у створення умов для забезпечення європейського шляху регіонального розвитку України, розбудови паритетних відносин між центром, регіонами і територіальними громадами. Побудова такої ефективної фінансової моделі уже понад 100 років залишається однією з важливих парадигм вітчизняної та зарубіжної теорії й практики фінансів. Стратегічним завданням процесу формування доходів місцевих бюджетів є прискорення процесів децентралізації. Ефективним важелем децентралізації зазвичай є інструменти бюджетної політики. Проте в Україні ці інструменти не дали належних результатів, через їх спрямованість на вирішення не стратегічних, а поточних завдань, та непослідовністю і безсистемністю в застосуванні. Тому проблеми розвитку доходів місцевих бюджетів нині потребують поглибленого дослідження як теоретичних узагальнень, які мають значне стратегічне значення для вирішення економічних завдань суспільства.

Разом із тим, війна та карантинні заходи, які Україна та інші держави у всьому світі проводять для подолання поширення пандемії коронавірусу COVID-19 передбачили низку обмежень щодо здійснення підприємницької діяльності тощо. Пандемія спричинила до рецессії в усьому світі та до фінансово-економічної кризи в Україні, що негативно позначалась на місцевих фінансах в цілому та місцевих бюджетах зокрема.

Розвитку фінансової децентралізації та теоретичним і практичним аспектам формування місцевих бюджетів, присвячено праці таких вітчизняних вчених, як Т. Бондарук, О. Кириленко, В. Кравченко, І. Луніна, В. Мельник, С. Михайленко, Ц. Огонь, В. Опарін, К. Павлюк, Ю. Пасічник, І. Чугунов та інші. Більшість цих наукових праць орієнтовано на виявлення загальних тенденцій і місцевих бюджетів. Незважаючи на розкриття цих тем, потребують дослідження питання формування доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації.

Метою кваліфікаційної роботи магістра є поглиблення теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо формування доходів місцевих бюджетів.

Досягнення поставленої мети кваліфікаційної роботи магістра обумовило вирішення таких *завдань:*

– обґрунтувати наукові підходи до економічної природи доходів місцевих бюджетів;

– охарактеризувати теоретичні засади децентралізації у процесі формування доходів місцевих бюджетів;

– дослідити особливості формування доходів місцевих бюджетів;

– проаналізувати динаміку доходів місцевих бюджетів;

– здійснити аналіз сучасного стану формування доходів місцевих бюджетів та міжбюджетних трансфертів;

– обґрунтувати перспективи формування доходів місцевих бюджетів.

Об’єкт кваліфікаційної роботи магістра - процес формування доходів

місцевих бюджетів.

Предмет кваліфікаційної роботи магістра - теоретико-методичні та практичні засади формування доходів місцевих бюджетів.

Використані методи наукового дослідження. Для досягнення поставленої мети магістерського дослідження були комплексно використані філософські, загальнонаукові та спеціальні світоглядні методологічні принципи і методи пізнання місії місцевих бюджетів у розвитку регіонів. Серед них слід виділити діалектичний та порівняльний методи, метод фінансового аналізу, масштабування та прогнозування, структурно-функціональний, статистичний, прогностичний і інші методи.

Так, у процесі дослідження використано: метод наукових абстракцій, прийоми індукції та дедукції – при узагальненні теоретичних підходів до визначення фінансових основ місцевого самоврядування та регіонального розвитку та визначення їх правових засад; історично-ретроспективний метод і метод масштабування (перший розділ); структурно-функціональний і економіко-статистичні методи застосовано у процесі аналізу доходів місцевих бюджетів в Україні при формуванні місцевих бюджетів (другий розділ); методи узагальнення, екстраполяції – для визначення шляхів і перспектив нарощення фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування в трансформаційний період (третій розділ).

Інформаційну базу дослідження складають нормативно-правові, законодавчі акти щодо бюджетної системи та формування міжбюджетних відносин; звітні дані Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України; статистичні матеріали Державної служби статистики України; власні аналітичні напрацювання автора та електронні ресурси світової мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів. Результати наукового дослідження, містять наукову новизну та полягають наступному:

дістало подальшого розвитку:

– визначення сутності доходів місцевих бюджетів:

у правовому аспекті: доходи бюджету представляють собою фінансовий план держави чи органів місцевого самоврядування, в якому відображено кошти, що надходять у безоплатному і безповоротному порядку у розпорядження органів державної влади і місцевого самоврядування, справляння яких передбачено законодавством України;

у матеріальному аспекті: доходи бюджету – це частка централізованих фінансових ресурсів держави, що створюється в процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту і зосереджується у бюджетному фонді для забезпечення нею відповідних функцій;

в економічному аспекті: як економічна категорія, доходи бюджету виражають фінансові відносини, що виникають між державою, суб'єктами господарювання та населенням щодо формування та розподілу бюджетних ресурсів з метою здійснення видатків на виконання зобов'язань і функцій держави.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та теоретичні і науково-практичні рекомендації кваліфікаційної роботи магістра можуть бути впроваджені у навчальний процес як під час викладання так і під час підготовки методичного забезпечення таких дисциплін як «Бюджетна система», «Місцеві фінанси».

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

1.1. Сутність доходів місцевих бюджетів та їх роль у бюджетній системі України

Як відомо, на сьогодні в кожній із біля 200 держав світу, які є членами ООН, залежно від особливостей її політико-територіального й адміністративно-територіального устрою, форми державного правління та політичного режиму, бюджетно-фінансової системи, історичних, національних, географічних та інших особливостей, місцеве самоврядування отримало свої специфічні завдання, функції, форми та об'єктно-суб'єктний склад. На різних етапах свого історичного розвитку доктрина та практика місцевого самоврядування набували своєї актуальності. Не рідко реформи місцевого самоврядування ставали поштовхом для розвитку конституційного державотворення та правотворення, проведення економічних реформ і зміцнення фінансового потенціалу країн, ставали національною ідеєю, що об'єднувала громади, державу, бізнес і громадянське суспільство [106, с. 573].

На сьогодні економіка України характеризується збільшенням диференціації рівнів економічного розвитку регіонів та обсягів податкових і неподаткових доходів, які надходять до їх бюджетів. Тому проблеми збалансованості, забезпечення стійкості доходної бази бюджетів, ефективного механізму формування міжбюджетних відносин в умовах децентралізації залишаються вкрай актуальними. В зв'язку з цим актуалізується необхідність системного дослідження економічних основ розвитку доходної бази місцевих бюджетів.

Дослідження проблем формування дохідної частини місцевих бюджетів України набуває особливої актуальності, оскільки саме доходи місцевих

бюджетів є основою економічної і соціальної стабільності регіонів. В умовах поглиблення диспропорцій у розвитку окремих регіонів України проблеми доходів бюджетів перебувають у полі зору науковців, практиків і громадськості та є пріоритетними у фінансовій науці.

В економічній літературі відсутні єдині підходи до трактування поняття «доходи бюджету», яке вітчизняні науковці розглядають з одного боку, як систему економічних відносин, з іншого – як кошти, які формують централізований фонд фінансових ресурсів держави. Сьогодні у фінансовій науці поняття «доходи бюджету» є досить поширеним і використовується в декількох аспектах. Його можна розглядати в матеріальному, правовому та економічному значенні.

Розглядаючи «доходи бюджету» як правову категорію, необхідно згадати визначення бюджету у правовому тлумаченні, в якому це поняття традиційно розуміється як фінансовий план відповідного фінансово-правового утворення, що має конкретний правовий вираз, тобто затверджений у формі нормативно-правового акта. Так, В. Загорський, О. Вовчак. та ін. зазначають, що доходи бюджету – це здійснені на підставі правових норм обов'язкові і добровільні надходження до бюджету, що використовуються державою для виконання своїх функцій.

При аналізі доходів бюджету у правовому значенні виникає ототожнення понять «доходи бюджету» і «доходна база відповідного фінансового плану». Так, О. Пауль звертає увагу на те, що доходна частина бюджету – це частина фінансового плану, тобто лише заплановане, передбачуване надходження доходів. Дослідник вважає, що якщо розглядати доходи бюджету виключно як доходну частину бюджету, то в цьому разі можна вести мову про його правовий аспект.

Можна погодитись з твердженням, що при розгляді бюджету як правової категорії варто акцентувати увагу не на тому, що він є своєрідним фінансовим планом, а звернути увагу на його правову форму, тобто на те, як

затверджується бюджет, – законом чи рішенням органу місцевого самоврядування. Бюджет за своєю суттю є планом формування й використання бюджетних ресурсів, що складається з доходної та видаткової частини, і доходна частина бюджету є частиною фінансового плану, а доходи бюджету – це вже реальні надходження до бюджету.

Характеризуючи дефініцію «доходи бюджету», можна погодитись, що вони є складовою державних доходів, що має похідний характер. Оскільки не всі державні доходи є доходами бюджетів, то, в свою чергу, бюджетні доходи включають до свого складу лише ті, які зосереджуються в загальнодержавних централізованих фондах, а регіональних та місцевих фондах (державному та місцевих бюджетах). Таким чином, поняття доходів бюджету у кількісному вимірі є вужчим від державних доходів.

У цілому, доходи бюджету трактують як сукупність надходжень до бюджетів на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України. Вважаємо, що доходи бюджету формулювати як сукупність надходжень бюджету некоректно, оскільки Бюджетний кодекс України визначає, що "надходження бюджету включають «доходи бюджету, повернення кредитів до бюджету, кошти від державних (місцевих) запозичень, кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету), повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів» [24]. Тоді як, доходи бюджету трактуються, як «податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за адміністративні послуги, власні надходження бюджетних установ)» [24]. Отже, поняття доходів бюджету є вужчим від поняття надходжень бюджету.

За матеріальним змістом доходи бюджету виступають як грошові або бюджетні кошти. Н. Шевелєва зазначає, що для доходів є характерним їх існування у грошовій формі, бо саме вона дозволяє максимально задовольнити

публічні потреби. Вітчизняні вчені вважають, що доходи бюджету – це частка централізованих ресурсів держави, які потрібні для виконання нею відповідних функцій. Цієї ж думки дотримується і Ю. Пасічник, додаючи, разом з тим, тезу щодо необхідності врегулювання доходів державного бюджету відповідними нормативними актами.

Професор О. Василик зазначав, що доходи бюджету є фінансовою базою діяльності держави. Їх «склад, форми мобілізації залежать від системи і методів господарювання, а від економічних завдань, які вирішує суспільство в той чи інший період» [22,с.73]. Такі українські науковці як О. Турчинов та Ц. Огонь стверджують, що «доходи бюджету – це фінансові ресурси держави, які використовуються для виконання функцій, закріплених законами за державою. Доходи бюджету утворюються за рахунок надходжень на безповоротній основі, справляння яких передбачене законодавством України» [25,с.90].

На думку М. Карліна, «доходи державного бюджету є сукупністю грошових надходжень до централізованого фонду фінансових ресурсів держави, що використовуються нею для виконання її основних завдань і функцій» [84, с.53]. З цим визначенням погоджуються і інші українські дослідники, підкреслюючи, що «доходи бюджету утворюються за рахунок надходжень на безповоротній основі, справляння яких передбачене законодавством України» [25, с.90].

Професор К. Павлюк розглядає поняття доходів бюджету комплексно, враховуючи його різносторонні характеристики, зокрема, вважаючи їх частиною фінансових ресурсів держави, що формуються у процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту й зосереджуються у бюджетному фонді для забезпечення соціальних і економічних потреб держави. Вона стверджує, що доходи бюджету є фінансовою базою діяльності держави. Склад доходів, форми їх мобілізації залежать від системи

методів господарювання та від економічних завдань, які вирішує суспільство на тому чи іншому етапі розвитку.

За економічною сутністю бюджетні доходи, з «одного боку, є результатом розподілу вартості валового внутрішнього продукту між різними учасниками відтворювального процесу, з іншого – об'єктом подальшого розподілу сконцентрованої в руках держави вартості» [34, с.141]. Формою прояву категорії доходи бюджету є сукупність видів бюджетних платежів юридичних та фізичних осіб, а їхнім матеріальним втіленням – грошові кошти, які мобілізуються до бюджету.

Трактуючи доходи бюджетів як частину національного доходу, що централізується у бюджетах різних рівнів, А. Бабич та Л. Павлова конкретизують джерела їх мобілізації, виділяючи податкові та неподаткові надходження, доходи від використання майна, що є у державній та муніципальній власності [5]. Таке визначення є неточним, оскільки згідно вітчизняного законодавства в нашій країні немає муніципальної власності, є комунальна.

Вітчизняні науковці розглядають категорію «доходи бюджету», з одного боку, як систему економічних відносин, з іншого – як кошти, що формують централізований фонд фінансових ресурсів держави [184, с.158]. Вони тлумачать доходи бюджету як об'єктивне економічне явище, пов'язане з сукупністю економічних відносин щодо розподілу та перерозподілу ВВП з метою формування основного централізованого фонду грошових коштів держави, а саме: – економічних відносин, що виникають у процесі формування основного централізованого фонду грошових коштів і надходять у розпорядження органів державної влади та управління; – економічних відносин держави з підприємствами, установами, організаціями, фізичними особами, які виникають у процесі справляння бюджетних платежів.

Так, вітчизняні вчені доходи бюджетів трактують як частку централізованих ресурсів держави, що потрібні для виконання нею

відповідних функцій. Такі доходи виражають економічні відносини, що виникають у процесі формування фондів грошових коштів і надходять у розпорядження органів державної влади та управління. Схожим є визначення Ю. Пасічника, який розглядає доходи бюджетів як частину централізованих фінансових ресурсів держави, що врегульовані відповідними нормативними актами і необхідні для виконання нею своїх функцій.

Український науковець М. Карлін розуміє під доходами бюджету сукупність грошових надходжень централізованого фонду фінансових ресурсів, підкреслюючи: «Це фінансові ресурси держави, які використовуються для виконання функцій, закріплених законами за державою" [84, с. 53]. Доходи бюджету утворюються за рахунок надходжень на безповоротній основі, справляння яких передбачене законодавством України.

Професор Ц. Огонь трактує доходи бюджету з точки зору перерозподілу його коштів, вважаючи, що їх сутність необхідно розглядати в процесі формування, розподілу і перерозподілу ВВП з метою формування державних фінансових ресурсів, необхідних для виконання конституційних повноважень. Він досліджує формування доходів бюджету в розрізі їх мобілізації, розподілу та використання, виділяючи такі етапи, як мобілізація фінансових ресурсів і формування доходів бюджету, а розподіл і спрямування їх на виконання зобов'язань держави через здійснення видатків.

Окремі дослідники допускають, що доходи бюджетів слід визначати як грошові надходження в основний загальнодержавний фонд, необхідний для забезпечення стабільного розвитку всіх секторів економіки, покращення матеріального добробуту громадян, їх культурного розвитку, забезпечення обороноздатності країни, утримання державних органів влади тощо.

Отже, на основі аналізу існуючих наукових підходів щодо дослідження сутності доходів бюджету доцільно зазначити, що їх визначення можна сформулювати:

у правовому аспекті: доходи бюджету представляють собою фінансовий план держави чи органів місцевого самоврядування, в якому відображено кошти, що надходять у безоплатному і безповоротному порядку у розпорядження органів державної влади і місцевого самоврядування, справляння яких передбачено законодавством України

у матеріальному аспекті: доходи бюджету – це частка централізованих фінансових ресурсів держави, що створюється в процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту і зосереджується у бюджетному фонді для забезпечення нею відповідних функцій;

в економічному аспекті: як економічна категорія, доходи бюджету виражають фінансові відносини, що виникають між державою, суб'єктами господарювання та населенням щодо формування та розподілу бюджетних ресурсів з метою здійснення видатків на виконання зобов'язань і функцій держави.

З огляду на проведене дослідження окремих підходів до визначення сутності доходів бюджету, можемо детальніше підійти до висвітлення сутності доходів місцевих бюджетів, їх призначення в умовах децентралізації.

Ознайомлення із науковими публікаціями дало можливість оцінити теоретичний і практичний рівень розробки проблем формування дохідної частини місцевих бюджетів України. У більшості джерел увага акцентується на теоретичних аспектах структури доходів місцевих бюджетів, проте у економічній літературі немає єдиного загальноприйнятого визначення сутності доходів місцевих бюджетів.

Аналіз наукової літератури, дозволив зробити висновок, що існують різні думки до трактування змісту доходів місцевих бюджетів, в процесі дослідження виявлено, що пропонується різне бачення цієї категорії. Спробуємо систематизувати спільні риси та відмінності в таких визначеннях.

Першим напрямом у трактуванні доходів місцевих бюджетів є їх визначення як сукупності економічних відносин [104].

Категорію «доходи місцевих бюджетів» Д. Бутаков розглядає як «сукупність економічних відносин, які сприяють територіальному розподілу валового внутрішнього продукту (ВВП) держави та забезпечують формування фінансової бази місцевих органів влади» [19]. Як вважає Н. Вовна, подане визначення доходів місцевих бюджетів як «сукупності економічних відносин є абстракцією, яка не розкриває кількісні та якісні характеристики категорії доходів. При цьому, доходи місцевих бюджетів, формуючи фінансову базу місцевих органів влади, є лише однією, хоча і вагомою, складовою ресурсів органів місцевого самоврядування» [53, с. 207].

Під доходами бюджетів С. Юрій і Й. Бескид розуміють «частину централізованих ресурсів держави, які необхідні для виконання нею відповідних функцій, тобто основних напрямів діяльності держави, обумовлених цілями і завданнями, що характеризують її сутність» [21]. В цьому визначенні розкрито вартісний, розподільчий характер поняття, проте не зазначено специфіки доходів місцевих бюджетів. Наведені визначення забезпечують різні підходи до розуміння сутності цієї дефініції.

Другий напрям у визначенні доходів місцевих бюджетів – це бачення їх як частини фінансових ресурсів місцевих органів влади, що надходять відповідно до законодавства у розпорядження органів влади відповідного рівня. Так, В. Асаул, А. Дементьєв, Д. Молчанов трактують доходи бюджетів як грошові кошти, що надходять відповідно до законодавства у розпорядження органів влади відповідного рівня. Доходи бюджетів поділяються на податкові і неподаткові джерела, а безоплатні перерахування. У доходи бюджету поточного року зараховується залишок коштів, що сформований на кінець попереднього року [4, с. 47]. Так, відомий український учений В. Кравченко, визначає доходи місцевих бюджетів, як «кошти, які надходять до відповідних місцевих бюджетів у розмірах і порядку, встановлених законодавчо» [96, с. 399]. Отже, вчений підходить до сутності доходів місцевих бюджетів через законодавчо визначений порядок їх формування.

До третього напряму можна віднести визначення, в яких доходи місцевих бюджетів трактують з позицій їх групування за різними ознаками. Український учений С. Юрій поділяє доходи місцевих бюджетів на закріплені та регулюючі. З позиції науковця, закріпленими вважаються такі доходи, які в законодавчому порядку повністю закріплюються за певним бюджетом і не підлягають передачі у бюджети нижчого рівня, або частково закріплюються за бюджетами вищого рівня і в певному обсязі підлягають передачі у бюджети нижчого рівня. Однак дохідна частина бюджету опирається не лише на закріплені дохідні джерела. Окремим адміністративно-територіальним одиницям закріплених дохідних джерел може не вистачати для покриття видатків, передбачених програмою економічного й соціального розвитку. В таких випадках застосовуються регулюючі доходи. Названі доходи характеризуються тим, що передаються у вигляді відрахувань від загальнодержавних податків і зборів з бюджету вищого рівня у бюджети нижчого рівня для їх збалансування. Професор В. Базилевич підкреслює, що доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок власних джерел та закріплених загальнодержавних податків, зборів та інших обов'язкових платежів [6]. Аналогічне трактування доходів місцевих бюджетів наводить і професор О. Кириленко [88]. В цих визначеннях зроблено акцент на розподіл доходів місцевих бюджетів за джерелами їх формування і спрощено трактується сам зміст доходів місцевих бюджетів лише за ознакою стягнення, не враховується правовий, економічний зміст цієї категорії.

Четвертим напрямом можна вважати визначення доходів місцевих бюджетів як економічної категорії, яка виражає сферу економічних відносин суспільства, пов'язану з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів, які використовується місцевими органами влади на суспільні потреби.

На думку І. Луніної, процеси формування та розподілу доходів місцевих бюджетів повинні забезпечувати максимально можливу територіальну

відповідність економічних суб’єктів, при чому за рахунок сплачених ними податків здійснюється фінансування наданих їм суспільних благ [106, с. 68].

До п’ятого напряму належать визначення, в яких розкривається зміст доходів місцевих бюджетів з позицій економічної самостійності місцевих органів влади. Так, даючи визначення суті категорії «доходи місцевих бюджетів» професор Т. Бондарук вважає, що «підґрунтям фінансової бази органів місцевого самоврядування є доходи місцевих бюджетів, які втілюють економічну самостійність місцевих органів влади, сприяють розвитку місцевої інфраструктури» [15, с. 292], відзначаючи, що в основу їх формування має бути закладено «принцип бюджетної еквівалентності, в який закладена ідея податкової справедливості щодо громадян, підприємств і жителів регіонів у цілому. Ці визначення пов'язують формування доходів місцевих бюджетів з розвитком місцевої інфраструктури та податковим навантаженням завдяки економічної самостійності органів місцевого самоврядування, що набуває особливої актуальності в період фінансової децентралізації місцевих органів влади, але економічна сутність доходів місцевих бюджетів при цьому не визначена.

Наступним, шостим найбільш поширеним напрямом у трактуванні доходів місцевих бюджетів є визначення їх економічної сутності з позицій формування грошових фондів та фінансового забезпечення діяльності місцевих органів влади.

Так, наприклад, О. Василик вважає, що «економічна сутність доходів місцевих бюджетів виявляється у формуванні грошових фондів, які є фінансовим забезпеченням діяльності місцевих рад і місцевих державних адміністрацій, та використання цих фондів на фінансування, утримання й розвиток соціальної інфраструктури, місцевого господарства тощо» [22]. Аналогічне розуміння суті бюджетної політики висловлює К. Павлюк, яка акцентує увагу на визначенні економічної сутності доходів місцевих бюджетів через формування грошових фондів як фінансового забезпечення діяльності

місцевих рад і місцевих державних адміністрацій, та використання цих фондів на фінансування, утримання й розвиток місцевого господарства та соціальної інфраструктури тощо. Вказані визначення практично співпадають.

Таким чином, на сьогодні не існує єдиного погляду щодо трактування економічної категорії «доходи місцевих бюджетів». Тому ми пропонуємо уточнене поняття «доходи місцевих бюджетів» з позицій матеріального змісту, форми, організаційної структури та характеру місцевих бюджетів. Дослідження наукових робіт з проблематики формування доходів місцевих бюджетів дало підстави сформулювати власне визначення поняття «доходи місцевих бюджетів» – це сукупність грошово-економічних відносин суспільства, що забезпечують формування та розподіл фінансових ресурсів місцевих бюджетів та оптимальний, ефективний розвиток територій шляхом децентралізованого управління в особі органів місцевого самоврядування. Для подальшого дослідження теоретико-методологічних засад формування доходів місцевих бюджетів вважаємо за необхідне розглянути наукові підходи до обґрунтування сутності децентралізації та її ролі в процесі формування доходів місцевих бюджетів.

1.2. Теоретичні засади формування доходів місцевих бюджетів в сучасних умовах

Протягом останніх років в Україні не вдалося подолати негативні процеси соціально-економічного розвитку територій. Прийняття Конституції України сприяло здійсненню ряду заходів, спрямованих на формування організаційно-правових та фінансових основ системи територіальної організації влади, зокрема було ратифіковано Європейську хартію місцевого самоврядування, ухвалено базовий Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інші законодавчі акти з питань місцевого та регіонального розвитку,

Бюджетний кодекс України, затверджено Концепцію адміністративної реформи, Концепцію реформування місцевих бюджетів, Національну стратегію місцевого і регіонального розвитку та Програму державної підтримки розвитку місцевого самоврядування в Україні.

Таким чином, було створено законодавчу базу організації управління місцевим розвитком, що сприяло вдосконаленню міжбюджетних відносин на місцевому рівні, становленню таких важливих інститутів місцевого самоврядування, як місцеві фінанси, комунальна власність, територіальна громада.

Проте ухвалені регуляторні акти не забезпечили ефективної системи управління та належного фінансового забезпечення, необхідного для виконання завдань і повноважень органів місцевого самоврядування, і, як наслідок, умови життя в Україні кардинально не покращилися [15].

На часі перед Україною постали нові проблеми, пов'язані, зокрема, з фінансовою кризою, які мають суттєвий вплив на розвиток економіки адміністративно-територіальних одиниць, реалізацію національних інтересів [15].

Проблематика децентралізації як одного із засобів підвищення ефективності функціонування публічної влади вже впродовж тривалого періоду часу перебуває в полі зору вітчизняних науковців та експертів. Це зумовлено, зокрема, успішною реалізацією засад децентралізації у практиці більшості держав Європейського Союзу. Децентралізація означає такий спосіб визначення та розмежування завдань і функцій, за якого більшість із них передається з рівня центральних органів на рівень нижчий і стає власним завданням та повноваженням органів нижчого рівня [71].

Термін децентралізація на території України вперше був згаданий у Конституції Української Народної Республіки в 1918 р., де в п.5 розділу першого «Загальні постанови» було зазначено, що, не порушуючи єдиної своєї влади, Республіка надає своїм землям, волостям і громадам права

широкого самоврядування, дотримуючись принципу децентралізації [91]. В ст.132 Конституції України вказується, що державно-територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності й цілісності державної території, поєднанні централізації й децентралізації в здійсненні державної влади [91].

У наукових працях поняття «децентралізація» визначається як спрямоване зверху вниз переміщення, передача органам місцевого самоврядування частини функцій центральної влади. «Великий тлумачний словник сучасної української мови» визначає децентралізацію як «систему управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління; скасування або послаблення централізації» [32, с. 12].

Урядом започаткована реформа місцевого самоврядування та розроблено курс на децентралізацію влади в Україні. Так 1 квітня 2016 р. Кабінетом Міністрів України ухвалено концепцію децентралізації влади в Україні, яка передбачає зміну системи управління на обласному й районному рівнях. Реалізацію Концепції пропонується здійснити в два етапи. На першому етапі (протягом 2016 р.) передбачалося завершити формування всієї необхідної законодавчої бази, а на другому – проведення інституційної реорганізації органів місцевого самоврядування й місцевих органів виконавчої влади, а проведення місцевих виборів [93].

На реалізацію реформи місцевого самоврядування, Концепцію якої було схвалено Урядом 1 квітня 2016 р., запропоновано зміни, необхідність яких обумовлена тим, що саме Конституція визначає основи системи влади, і без відповідних змін провести реформу неможливо.

Основні зміни передбачають: запровадження трьохрівневої системи адміністративно-територіального устрою України – регіон (область), район, громада з повсюдністю місцевого самоврядування; передачу функцій виконавчої влади від місцевих адміністрацій виконавчим органам рад відповідного рівня; розподіл повноважень між органами місцевого

самоврядування за принципом субсидіарності і наділення саме громад максимально широким колом повноважень; ліквідація державних адміністрацій і створення натомість державних представництв з тільки контрольно-наглядовими і координаційними, а не виконавчими функціями; чітке забезпечення повноважень органів місцевого самоврядування необхідними фінансовими ресурсами, в тому числі через їх участь в загальнодержавних податках.

Дослідження децентралізації державної влади й реформ місцевого самоврядування в пострадянських державах дозволили визначити три основні моделі розвитку цих систем [76, с. 19]. Перша модель – формально децентралізовані системи органів місцевого самоврядування, у яких законодавство передбачає створення різних організаційних моделей місцевого самоврядування, фінансово автономних певною мірою. Друга модель – комбінація централізації й децентралізації, де представницькі органи влади мають відносну автономію, проте залишаються під патронатом держави. Фактично така практика унеможливлює можливість виявлення ініціативи й заважає незалежній адміністративній діяльності. Третя модель має риси адміністративної децентралізації; це так звана «ієрархічна піраміда компетенцій», що базується на принципі підпорядкування найвищому органу.

Ці моделі розвитку дають змогу обрати певній державі модель децентралізації, за якою буде проводитись реформа, аналізуючи певні соціальні аспекти, співвідношення зі взятим курсом держави та враховуючи думку громадськості. Станом на сьогодні, враховуючи задекларовані реформи, варто зазначити, що Україна розвивається за прикладом другої моделі, тобто шляхом комбінацій централізації й децентралізації, згідно зі ст.132 Основного Закону, при цьому рухається в напрямі першої моделі.

У теоретичних і практичних дослідженнях поняття «децентралізація» є багатоаспектним та розглядається різнопланово. На семантичному рівні

децентралізація (від латинського de – «протиставлення», centralis – «центральний») трактується як знищення, ослаблення або скасування централізації. Тобто, це система розподілу функцій і повноважень між державним і місцевими рівнями управління із розширенням прав останніх. Витоки децентралізації сягають XVIII століття, коли уперше це поняття було закріплене французьким законодавством [12].

Відомий вітчизняний вчений О. Власюк даючи комплексне трактування децентралізації передбачає поєднання трьох її складових [52, с. 7]:

«бюджетна децентралізація (зокрема, через прийняття змін до Бюджетного та Податкового кодексів України) задля передачі на місцевий рівень необхідних ресурсів (насамперед фінансових) для реалізації повноважень, переданих з Центру до регіонів»;

«зміна адміністративно-територіального устрою країни (насамперед шляхом оптимізації розміру громади, запровадження дієвих стимулів щодо добровільного об'єднання громад) задля наближення публічних послуг до їх безпосереднього споживача – члена територіальної громади. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» деталізує норми Конституції і передбачає можливість добровільного об'єднання в одну громаду жителів кількох сіл. Зокрема, у ст. 6 Закону йдеться про те, що територіальні громади є основним носієм функцій і повноважень місцевого самоврядування, а мешканці кількох сусідніх сіл можуть об'єднуватися в одну територіальну громаду за рішенням місцевих референдумів відповідних сіл. Передумови для об'єднання територіальних громад закладаються вже в Законі «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2016 р. Передбачене Законом визначення організаційно-правових засад співробітництва, його принципів, форм і механізмів дозволяє окреслити «точки дотику» між окремими територіальними громадами, визначити їхню потенційну здатність до об'єднання та його можливі наслідки: оптимальний розподіл повноважень

на рівні «громада – район – регіон» (як по вертикалі, так і по горизонталі), що формує підґрунтя для саморозвитку громад» [52, с. 7].

Так О. Власюк вважає, що «бюджетна децентралізація є першим кроком, фінансовою основою, матеріальним підґрунтям децентралізації у широкому розумінні цього слова. Взагалі формування фінансово самодостатніх адміністративно-територіальних одиниць потребує змін не тільки у податковому та бюджетному законодавстві, але й відповідного реформування територіальної організації влади» [52].

Децентралізація державного управління неможлива без фінансової (бюджетної) децентралізації: розподілу повноважень, фінансових ресурсів і відповідальності за їх використання між центральними органами влади і місцевими рівнями управління [65].

Всі типи децентралізації є взаємопов'язаними, доповнюють один одного, підсилюють загальну тенденцію. Ефективна децентралізація неможлива без реального самоврядування нижніх рівнів влади і демократії як способу здійснення влади.

Фіскальну (фінансову) децентралізацію трактують як «здатність місцевого самоврядування незалежно і ефективно забезпечувати суспільними послугами шляхом узгодження видатків органів влади з місцевими потребами і уподобаннями» [58]. Підтримуємо думку автора про те, що розвиток фіскальної децентралізації в Україні – процес об'єктивно виправданий і необхідний. По-перше, децентралізація необхідна для забезпечення ефективного надання послуг і максимального їхнього наближення до населення, вдосконалення системи управління та підвищення ефективності виконання завдань, що були передані на локальний рівень, на рівень територіальних об'єднань. По-друге, назріла реальна потреба у фінансовій самостійності органів місцевого самоврядування [58]. Без делегування місцевим органам влади обґрунтованих та відповідних повноважень у сфері

оподаткування неможливо забезпечити фінансову незалежність місцевому самоврядуванню і побудувати державу демократичного зразка [58].

На думку учених, перевагами й позитивними наслідками децентралізації є такі: час і місце прийняття рішення відповідають очікуванням із боку громадськості (особи, колективу, громади тощо); реалізація рішення відбувається за участю суб'єкта прийняття рішення або під його відповідальність [76, с. 19]; спрощення системи та процедури прийняття рішення завдяки оптимальній структурі управління; прозорість і відкритість процедур прийняття рішення та процесу його реалізації, що призводить до підвищення ефективності адміністративної діяльності, виявлення помилок, джерел їх походження тощо; незначний період часу для надходження інформації з рівня виконавця на рівень прийняття рішення; підвищення свідомості й загострення почуття відповідальності за здійснені заходи та прийняті рішення; зміцнення інноваційного потенціалу під час прийняття владних рішень; мінімізація бюрократизму; звільнення керівництва від поточних справ, що посилює можливість зосередження керівної ланки на справах стратегічного значення, тощо; гнучкість процесу виконання відповідних функцій, що дозволяє швидше пристосовуватися до зовнішніх чи внутрішніх змін; підвищення ініціативності працівників нижчого рівня.

Європейська наука оптимізації публічної адміністрації в загальних рисах сформулювала такі недоліки децентралізації управління: автономізація цілей (ризик виокремлення часткових цілей, що не покривають загальних цілей адміністрації та навіть можуть їм суперечити); ризик реалізації одиничних амбіцій; загроза монолітності політики держави у відповідних сферах; дезінтеграція діяльності публічної адміністрації щодо надання публічних послуг і прийняття

управлінських рішень; ускладнення координації, труднощі узгодження цілей; зростання ризиків впливу на прийняття рішень неналежної кваліфікації посадовців, оскільки свобода прийняття ними рішень є досить великою (в

окремих випадках відповідальність вищих посадових осіб може бути обумовлена некваліфікованими чи невідповідними діями навіть інших суб'єктів відповідної галузі (сфери), хоча вплив таких суб'єктів на вищих посадовців є суттєво обмеженим).

Серед основних ризиків децентралізації називають такі: ризики неузгодженості напрямів розвитку окремих територіальних одиниць та стратегічних цілей, ускладнення координації між рівнями управління.

Можна погодитись з думкою О. Власюка, який вважає, що «логічним буде початок процесу децентралізації в Україні здійснити саме з передачі на місця повноважень і зобов'язань у фінансовій сфері. Водночас така передача супроводжується низкою ризиків, поглиблення яких може призвести до гальмування (чи взагалі – зриву) процесів децентралізації та реформи місцевого самоврядування. Одним з таких ризиків є збереження надмірного контролю з боку центральної влади за розподілом бюджетних ресурсів» [52, с. 8]. Децентралізація державних фінансів є складовою бюджетного регулювання, а саме – регулювання міжбюджетних відносин, однією з сторін якого обов'язково є держава. Регуляторні механізми бюджетної децентралізації – сукупність форм і методів впливу на організацію бюджетних відносин субнаціонального рівня, що формуються для вирішення завдань регулювання процесу бюджетної децентралізації.

Таким чином, в результаті аналізу існуючих підходів до визначення поняття «децентралізація» обґрунтовано, що в сучасній науці її аспекти розглядаються відносно її видів. Аналіз вітчизняних і зарубіжних досліджень дозволив встановити, що децентралізація може мати як переваги і позитивні наслідки так і ризики й небезпеки.

1.3. Особливості формування доходів місцевих бюджетів

При обґрунтуванні методики оцінювання впливу децентралізації на формування доходів місцевих бюджетів потрібно визначити її найсуттєвіші елементи – принципи та класифікаційні ознаки категорії «доходи місцевого бюджету».

Перш ніж розглянути методику оцінювання впливу децентралізації на формування доходів місцевих бюджетів, відзначимо, що при формуванні доходів місцевих бюджетів у світовій практиці перевага надається двом альтернативним принципам: бюджетної еквівалентності та національної солідарності.

Так, професор Т. Бондарук відзначає, що в основі формування доходів місцевих бюджетів має бути «принцип бюджетної еквівалентності, в який закладена ідея податкової справедливості щодо громадян, підприємств і жителів регіонів у цілому. За цим принципом доходи місцевих бюджетів повинні відповідати податковому навантаженню, яке несуть жителі регіонів, тому можливості одержання ними суспільних благ та послуг за рахунок місцевих бюджетів мають зростати зі збільшенням податків, які стягуються на певній території» [15, с. 292].

Підґрунтям другого принципу національної солідарності є загальне розуміння громадянської солідарності, а ряд економічних аргументів, відповідно до яких держава намагатиметься вирівнювати певною мірою фінансові можливості регіонів [16]. По-перше, держава гарантує надання громадянам низки соціальних послуг на певному рівні (послуги у сфері освіти, охорони здоров'я). По-друге, держава послаблює неефективність міжрегіональних переміщень фінансових ресурсів, виробничих чинників, яку зумовлює низький рівень розвитку в окремих регіонах транспортної інфраструктури, зв'язку тощо [16, с. 146].

Розподіл повноважень між органами місцевого самоврядування здійснюється за принципом субсидіарності і наділення саме громад максимально широким колом повноважень. Ключовим критерієм розподілу

повноважень є принцип субсидіарності, відповідно до якого повноваження на надання гарантованих суспільних послуг мають бути закріплені за органом влади, максимально наближеним до кінцевого споживача таких послуг.

Як відмічає С. Слухай, вагомим у запровадженні фіскальної децентралізації стали такі принципи, які сформулював ще Р. Масгрейв: 1) принцип відповідності (рішення про виробництво суспільних благ мають приймати ті громадяни, які проживають на території, де отримуватимуться вигоди, платежі й адмініструватимуться податки і збори для фінансування суспільного блага); 2) принцип централізованого перерозподілу (зміни в розподілі мають покладатися на центральний уряд, який володіє необхідними важелями для здійснення політики розподілу); 3) принцип фінансового вирівнювання (за відсутності адекватної політики індивідуального розподілу центральний уряд має забезпечувати певний ступінь вирівнювання між краще та гірше забезпеченими територіями); 4) принцип національних бажаних благ (центральний уряд може стимулювати цільовими трансфертами надання певних суспільних благ).

Так деякі європейські науковці наголошують: Принципи фіскального федералізму можуть застосовувати до федеративної та унітарної держави, які мають субцентральні рівні уряду, оскільки це неодмінно приводить до підвищення ступеня свободи цих рівнів влади як щодо видатків, так і щодо пов'язаних з ними розподілом податків, зборів, обов'язкових платежів. Серед вітчизняних учених цю думку підтримує, зокрема С. Слухай, який стверджує, що незалежно від політичного устрою держави у будь-якій країні реально існує розподіл фіскальних повноважень між рівнями влади. Це означає, що державні фінанси мають федеративну будову, оскільки кожен рівень державного управління має закріплені за ним завдання, виконання яких покладається на сформовані в ході процедури демократичного волевиявлення відповідні уряди (регіональні, місцеві). «Саме тому можна погодитися з думкою багатьох дослідників про те, що державний сектор країни будується

на засадах федералізму, якщо існують принаймні два рівні держави, уряди нижчого з яких – регіональні, місцеві – мають певну автономію в реалізації покладених на них завдань з точки зору акумуляції та витрачання суспільних коштів» [58]. Така ознака характерна як для унітарних, так і для федеративних держав.

Очевидною є необхідність перебудови місцевої влади на принципі солідарності з центральною владою у вирішенні проблем місцевого значення в поєднанні з принципом фінансової самостійності органів місцевого самоврядування

Вважаємо, що ключовим принципом формування доходів місцевих бюджетів має бути принцип децентралізації. Виходячи з визначення фінансової (фіскальної) та бюджетної децентралізації вважаємо, що принцип децентралізації доходів місцевих бюджетів передбачає розподіл функцій, фінансових ресурсів і відповідальності за їхнє використання між центральним та локальним рівнями управління, а автономію місцевих органів влади у прийнятті самостійних рішень в податково-бюджетній сфері.

Розроблення регуляторних механізмів бюджетної децентралізації повинно здійснюватися комплексно, поєднуючи принципи обґрунтованості, комплементарності (сумісності і взаємопов'язаності) в якості загальних базових основ, та принципу специфікації [87].

Із загального принципу еквівалентності як необхідної умови ефективного функціонування багаторівневих бюджетних систем випливають відповідні вимоги до податків, що доцільно надавати у розпорядження місцевих органів влади. Такі податки є основою доходів місцевих бюджетів і, за твердженням І. Луніної, вони повинні відповідати таким принципам [85]:

принцип одержуваної вигоди – стягування податків має відповідати тій вигоді, що одержують жителі і суб'єкти економічної діяльності визначених територій від місцевих суспільних благ;

принцип широкого розподілу податкового навантаження – такі податки мають створювати певне відчутне навантаження по можливості на всіх жителів і підприємства адміністративно-територіальної одиниці;

принцип територіальної прив'язки – об'єкт оподатковування має бути зв'язаний з визначеною територією і відрізнятися низькою мобільністю;

принцип незалежності податкових надходжень від кон'юнктурних змін в економіці – податки, що надходять до місцевих бюджетів не повинні реагувати на зміну кон'юнктури ринку (або реагувати в незначній мірі).

В результаті аналізу існуючих підходів до визначення принципів успішної децентралізації, розроблення регуляторних механізмів бюджетної децентралізації, фіскальної децентралізації визначимо принципи формування доходів місцевих бюджетів(рис. 1.1).

Рис. 1.1. Принципи формування доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації*

*(Систематизовано автором).

Дослідження літературних джерел свідчить, що серед представників наукової спільноти не існує єдиної точки зору щодо визначення класифікаційних ознак доходів місцевих бюджетів, оскільки питання класифікаційних аспектів доходів місцевих бюджетів є досить дискусійним, адже кожен з науковців розглядає й розрізняє види класифікації доходів з різних позицій. Саме тому не має однієї універсальної класифікації доходів місцевих бюджетів.

Бюджетним кодексом України визначено бюджетну класифікацію – єдине систематизоване згрупування доходів, видатків, кредитування, фінансування бюджету, боргу відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів [24]. Відповідно до бюджетної класифікації, визначеної Бюджетним кодексом України, бюджетні доходи класифікуються як:

податкові надходження,

неподаткові надходження,

доходи від операцій з капіталом,

трансферти [24].

Проте відповідно до Бюджетної класифікації, затвердженої наказом Міністерства фінансів України «Про бюджетну класифікацію» від 14 січня 2011 р., № 11, встановлено, які платежі належать до податкових надходжень, неподаткових надходжень, трансфертів, цільових фондів і доходів від операцій з капіталом. Тобто згідно бюджетної класифікації, затвердженої Міністерством фінансів України, до доходів бюджету віднесено таку складову як цільові фонди, які не відображено в Бюджетному кодексі України.

Відповідно до Статті 9 Бюджетного кодексу України:

«податковими надходженнями визнаються встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори;

неподатковими надходженнями визнаються: доходи від власності та підприємницької діяльності; адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності; інші неподаткові надходження;

трансферти – кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі» [24].

В Бюджетному кодексі України залишається не визначеною така складова бюджетної класифікації доходів бюджету, як доходи від операцій з капіталом.

Відсутність у Бюджетному кодексі України визначення структури доходів від операцій з капіталом, як важливої складової класифікації доходів бюджету є суттєвим недоліком.

Традиційно класифікацією є розподіл тих чи інших об’єктів на види, класи залежно від якостей, притаманних досліджуваним об’єктам [6], цей процес відбувається за відповідними реальними критеріями. Причому, виходячи зі змісту ст. 9 Бюджетного кодексу України констатуємо, що в законі не виокремлено будь-якого конкретного критерію, за яким відбувається поділ доходів бюджетів, що є нелогічним.

У контексті вищезазначеного дослідження принципів та класифікаційних аспектів місцевих бюджетів України дає змогу дійти таких висновків. Наявність в економічній літературі різних критеріїв класифікації доходів місцевих бюджетів за різними ознаками забезпечує багатокритеріальну їх класифікацію, що відображає всі особливості формування, використання та функціональні відмінності доходів місцевих бюджетів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. У результаті аналізу підходів до визначення поняття «доходи місцевих бюджетів», які пропоновані вченими, встановлено, що на сьогодні не існує єдиного погляду до трактування економічної категорії «доходи місцевих бюджетів». Це дало підстави сформулювати власне визначення з позицій матеріального змісту, форми, організаційної структури та характеру доходів місцевих бюджетів – як сукупності грошово-економічних відносин суспільства, що забезпечують формування та розподіл фінансових ресурсів місцевих бюджетів і оптимальний, ефективний розвиток територій шляхом децентралізованого управління в особі органів місцевого самоврядування.

2. Дослідження існуючих підходів до визначення категорії «децентралізація» дало можливість обґрунтувати, що в сучасній науці її аспекти розглядаються відносно її видів.

3. Обґрунтовано, що на формування доходів місцевих бюджетів значним чином впливатиме бюджетна та фінансова (фіскальна) децентралізація, ефективне проведення яких залежить, в свою чергу, від демократичної, адміністративної, політичної децентралізації та децентралізації управління. Бюджетна децентралізація сприяє найбільш ефективному задоволенню суспільних потреб населення, зростанню його добробуту, підвищує відповідальність розпорядників бюджетних коштів за раціональне і обґрунтоване фінансування економічних програм на місцевому рівні, сприяє посиленню громадського контролю за цільовим використанням бюджетних ресурсів. Визначено, що курс на децентралізацію окреслює як перспективи так і проблеми розвитку України. Здійснено групування основних переваг і позитивних наслідків децентралізації. Аналіз вітчизняних і зарубіжних досліджень дозволив встановити, що децентралізація може мати ризики й небезпеки.

4. За результатами аналізу існуючих підходів до визначення принципів успішної децентралізації, визначено принципи формування доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації: принцип бюджетної еквівалентності; принцип національної солідарності; принцип децентралізації; принцип бюджетного (фіскального) федералізму; субсидіарності, фінансової самостійності органів місцевого самоврядування; принцип фінансового вирівнювання; принцип територіальної прив'язки.

РОЗДІЛ 2.
ОЦІНКА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ ТА ЇХ РОЛЬ У БЮДЖЕТНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз динаміки формування доходів місцевого бюджету

Питання оптимізації формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування набувають особливої актуальності в умовах децентралізації бюджетної системи. В сучасних умовах питання побудови досконалої та ефективної системи формування дохідної частини місцевих бюджетів займає ключову роль у бюджетній системі країни. Необхідним є аналіз дохідної частини місцевих бюджетів в умовах децентралізації, оскільки нині доходи місцевих бюджетів є головним джерелом фінансування соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Основними завданнями аналізу доходів бюджету є визначення їх обсягу, динаміки, та структури, а оцінка джерел надходжень. З огляду на зазначене, проаналізуємо, яка частка доходів належить місцевим бюджетам у зведеному бюджеті України. Рівень перерозподілу доходів через зведений бюджет у роки незалежності України характеризують дані, що у місцевих бюджетах України зосереджена значна частина бюджетних ресурсів.

Доходи місцевих бюджетів формуються з різних джерел, суть формування цих джерел одна – податкові чи неподаткові надходження від підприємств усіх форм власності та від населення, які об’єднуються у фінансові ресурси і зосереджуються у місцевому бюджеті. Обласний бюджет Київської області складається з загального фонду і спеціального фонду.

Під час війни місцеве самоврядування не лише показало найвищий рівень на передовій позиції, у протистоянні з окупантом (матеріально-технічна допомога Збройних Сил України, організація сухопутної оборони, участь

допомоги іноземних держав-партнерів тощо), а також постійно підтримувало усі сфери громадської діяльності (допомога особам із ВПО, підтримка бізнесу з переміщення, організація притулків, продовження надання послуг високого рівня). І все це попри щоденні обстріли. Усе це завдяки ефективній реалізації місцевої децентралізації, яка дозволяє органам місцевого самоврядування отримати автономні, незалежні та достатні фінансові ресурси та відігравати важливу роль у вирішенні викликів.

Але зараз є багато викликів: усунення дисбалансу між рівнями розвитку різних громад, забезпечення стабільного розвитку, відновлення пошкодженої (знищенної) інфраструктури, уточнення меж влади на всіх рівнях і підтримка демократичного прийняття рішень.

Аналізуючи виконання бюджету за 7 місяців 2022 року, можна стверджувати, що рівень місцевих бюджетів поступово повертається до позитивного зростання. Звісно, ситуація в різних громадах дуже різна, що вимагає негайного реагування. Але громади показали, що вміють ефективно розпоряджатися та примножувати отримані фінансові ресурси, грамотно реагувати на непередбачені виклики, забезпечувати високий рівень обслуговування за будь-яких умов, швидко адаптуватися до нових умов. Громади демонструють, що бюджет місцевого самоврядування є основою стабільності місцевих фінансових ресурсів, це наведено в рис. 2.1.

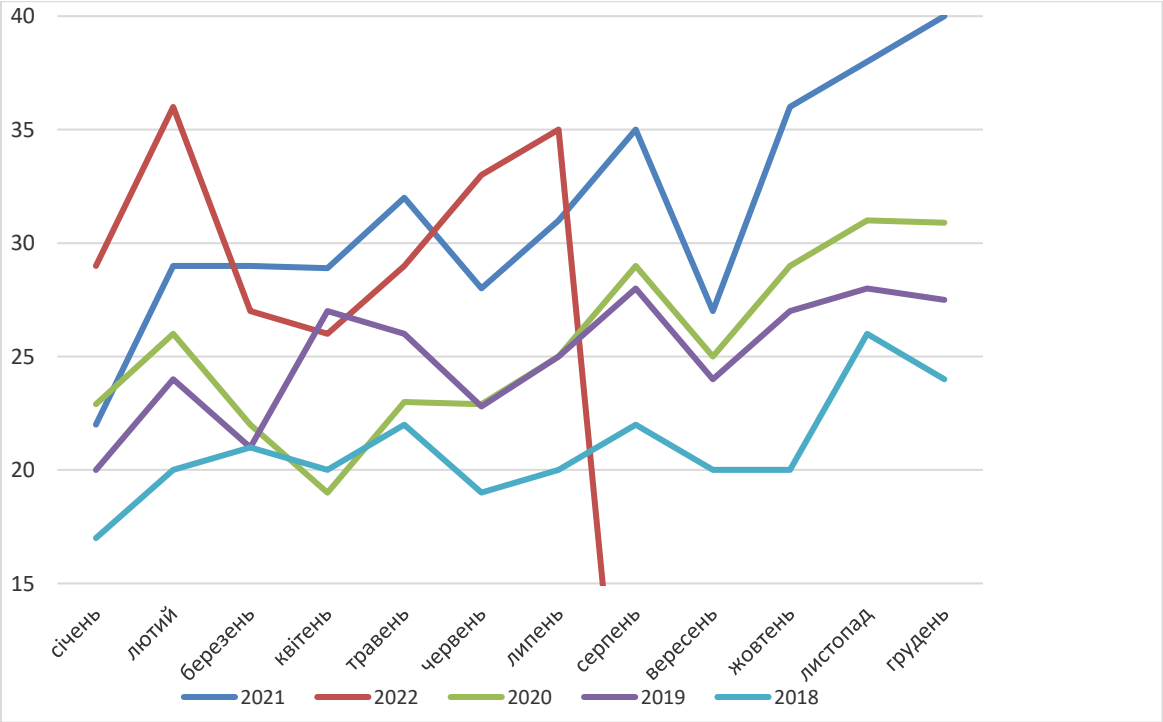

Рис. 2.1. Помісячна динаміка доходів місцевих бюджетів за 2018-2022 роки

**Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.*

Із загальної місячної динаміки надходжень до місцевих бюджетів порівняно з відповідним періодом попередніх років у березні-квітні спостерігалося значне зниження, а у травні темпи приросту почали прискорюватися. Також варто зазначити, що дохід у березні-квітні був нижчим за рівень минулого року, але не нижчим за 2019 рік, що різко контрастує з впливом пандемії у 2020 році, коли виручка у квітні була нижчою, ніж у 2018 році. У 2021 році також спостерігалися помітні темпи зростання після відновлення ділової активності.

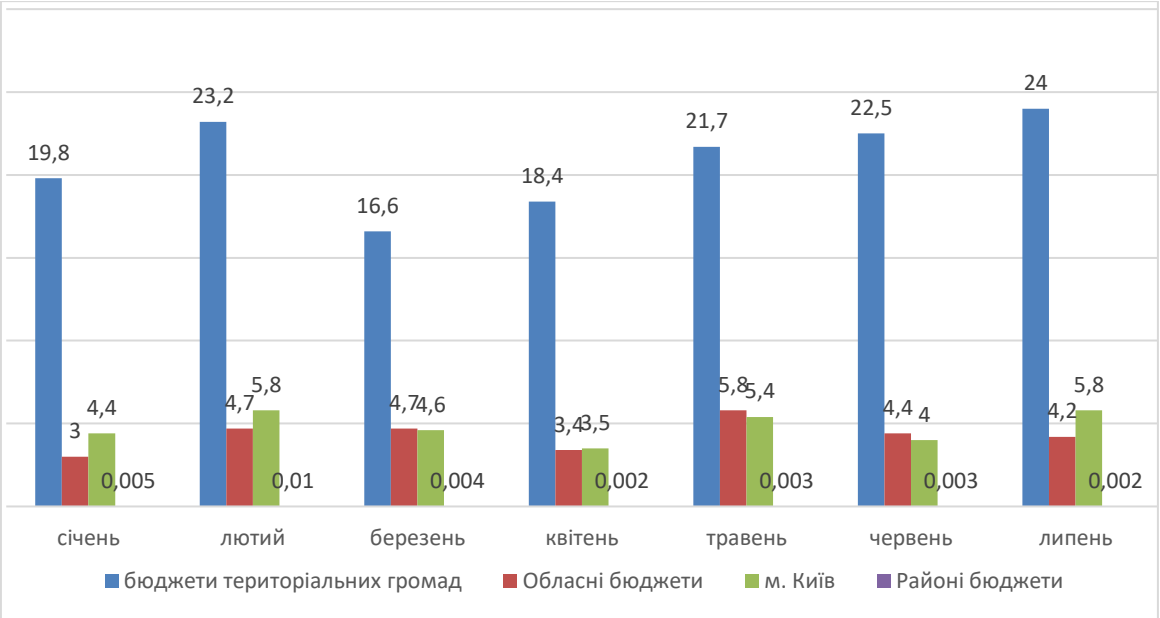

Рис. 2.2. Обсяги доходів місцевих бюджетів за типами бюджетів (помісячно)

**Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.*

Абсолютний обсяг доходів за видами бюджетів свідчить про те, що саме бюджет місцевого самоврядування забезпечує нормальне функціонування місцевої фінансової системи. Таким чином, доходна частина бюджету територіальної громади за 7 місяців 2022 року становить 70% усіх доходів місцевого бюджету, що в 4,9 раза перевищує доходну частину загальнообласного бюджету в рис. 2.3.

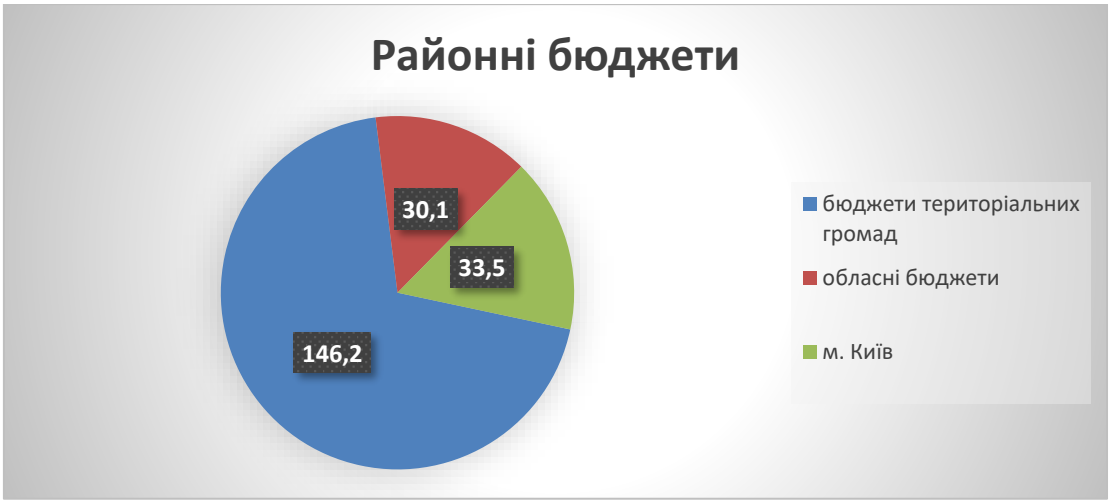

Рис. 2.3. Структура надходжень місцевих бюджетів за січень-липень 2022 року в розрізі типів бюджетів

**Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.*

Водночас варто зазначити, що через активну фазу агресії Російської Федерації проти України з 24 лютого 2022 року постраждали всі бюджети, але обласні бюджети не підпали під такий негативний вплив, як бюджети територіальних громад маємо в рис.2.4. Які, в свою чергу, змогли швидко пристосуватися до нинішніх умов та відновити ріст.

Рис. 2.4. Приріст доходів загального фонду за типами бюджетів

**Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.*

Як наслідок, зростання надходжень до загального фонду територіальної громади у квітні впало на -6,4% порівняно з відповідним періодом минулого року, але це не завадило відновленню надходжень у травні. Порівняно з аналогічним періодом 2021 року це становить зростання на 16,4% рис. 2.5. Порівняно з показниками за місяць 2022 року обласний бюджет демонструє загальний позитивний приріст доходів загального фонду за весь період військового протистояння України з Росією. Тим часом обласний бюджет за липень зріс на +22,2% порівняно з липнем 2021 року.

Водночас за обсягом доходів бюджет територіальних громад значно перевищує доходи інших місцевих бюджетів.

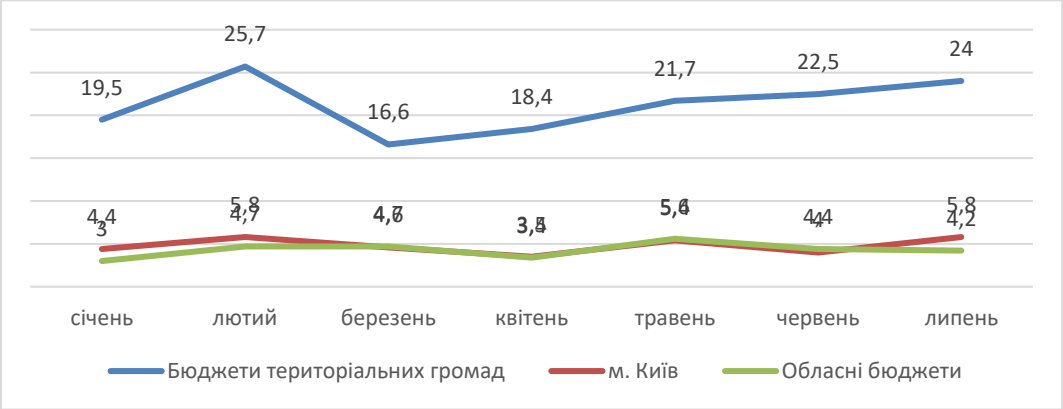

Рис. 2.5. Помісячна динаміка доходів за типами бюджетів

**Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.*

Загалом відновлювана енергетика поступово досягла позитивного зростання в липні. Підприємство врахувало та сплачувало податки. Своєю чергою, податкове управління посилило збір податків, доходи від оренди, ПДФО та ПДФО відновлено, ПДФО стабільно зростає, порівняно із 2021 роком (внаслідок значної кількості військовослужбовців із гідним грошовим забезпеченням). Водночас місцевий бюджет, який з 1 січня 2017 року складає певну частку (13,44%) загальнодержавних надходжень акцизного податку, зазнав значних втрат через скасування загальнодержавного акцизу на пальне

(рис. 2.6). Такий вид надходжень зумовлений необхідністю регулювання кон'юнктури паливного ринку.

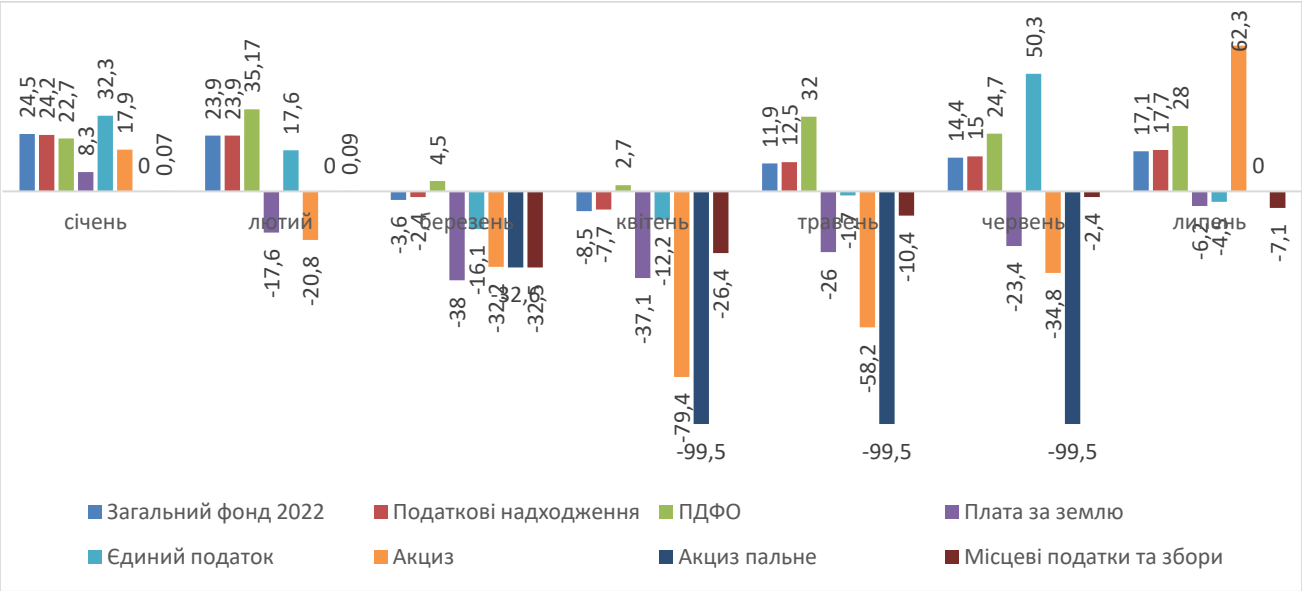

Рис. 2.6. Приріст надходжень загального фонду порівняно з відповідним періодом минулого року

**Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.*

Загалом до загального фонду місцевого бюджету (без урахування міжбюджетних трансфертів) у липні 2022 року надійшло 209,8 млн гривень, що на 11,0%, або на 20,8 млрд гривень більше порівняно із січнем-липнем 2021 року задоволено. В основному це відбулося за рахунок значного зростання податку на доходи фізичних осіб (+21,3%), оскільки втрати надходжень земельного податку склали -20,3% порівняно з відповідним періодом минулого року.

Торік плата за землю становила понад 10% загальних капітальних надходжень місцевих фінансів, а зараз лише 7,5%.

Значно гірша ситуація з надходженнями акцизного податку, особливо акцизу на пальне. Порівняно з січнем-липнем 2021 року надходження зменшилися на 68,5% або на -2,9 млрд грн. Велике падіння пов'язане з

акцизним податком на імпорт пального в розмірі 0 євро за 1000 літрів (Закон України від 15 березня 2022 року № 2120-IX) (рис. 2.7).

Минулорічний акциз на паливо забезпечив ОАЕ 9,6 мільярда надходжень до місцевих бюджетів.

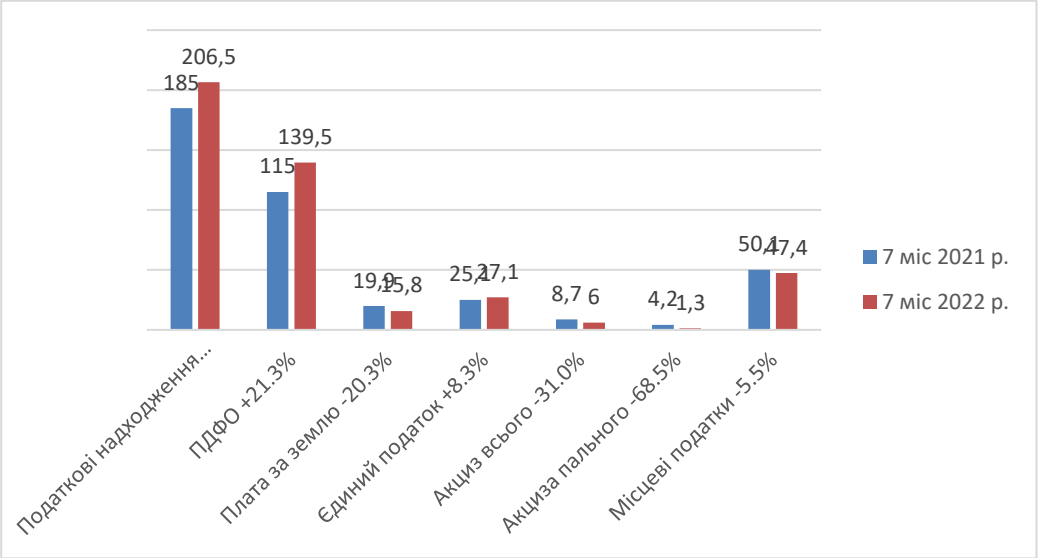

Рис. 2.7. Динаміка надходжень за січень-липень 2022/2021 років

**Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.*

Порівняння січня-липня 2022 року з відповідними періодами попередніх років (2018-2022) свідчить про стабільність бюджету територіальної громади. Пандемія 2020 року вдарить по регіональних бюджетах сильніше, ніж повномасштабне вторгнення РФ.

2.2. Оцінка структури дохідної частини місцевих бюджетів України

Наступним критерієм аналізу доходів місцевих бюджетів є їх розмежування відповідно до бюджетної класифікації. Щодо величини доходів місцевих бюджетів, то можна стверджувати, що спостерігається збільшення обсягу податкових надходжень (табл. 2.1).

У структурі доходів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) п’ятий рік поспіль (крім 2019 р.) спостерігається зменшення частки податкових надходжень.

Аналіз частки податкових надходжень у структурі доходів місцевих бюджетів України чітко демонструє залежність його наповнення від ефективності функціонування податкової системи, зокрема її фіскальної та регулятивної функцій. У розрізі відповідних років простежується позитивна динаміка частки надходжень податків до бюджету (табл. 2.2).

За даними таблиці 2.3 видно, що податкові надходження у 2020 р. склали 86,4% доходів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів). Їх обсяг становить 87,3 млрд. грн., що на 4,2% менше від показника 2019 р.

У той же час територіальні громади, створені у 2021 році, збільшать свої бюджети більш ніж у 10 разів порівняно з 2021 роком завдяки адміністративним реформам регіонів та перерозподілу повноважень на низовому та субрегіональному рівнях. Обласний бюджет (показники за березень-липень звітного року до відповідного періоду попереднього року).

Таблиця 2.1

Структура доходів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) відповідно до бюджетної класифікації, 2010-2021 рр.*

Доходи	Місцеві податки і збори	Інші податкові надходження	Плата за землю	Податок на доходи фізичних осіб	Доходи від операцій з капіталом	Неподаткові надходження	Цільові фонди
2010	1,1	8,0	9,0	62,1	6,2	10,4	3,2
2011	1,1	7,7	11,8	62,6	3,7	10,9	2,2
2016	1,0	7,7	11,8	63,4	3,2	10,9	2,0
2017	2,9	6,7	12,4	62,5	2,1	12,4	1,0
2018	5,4	6,7	12,5	60,6	1,7	12,5	0,6
2019	7,0	6,2	12,2	61,4	1,3	11,5	0,4
2020	8,0	4,6	11,9	61,9	1,1	12,1	0,4
2021	10,1	13,5	12,3	45,6	1,4	16,7	0,4

**Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.*

Таблиця 2.2

Приріст доходів за видами бюджетів за січень-липень 2018-2022 років

Роки	Обласні	Районні	Територіальні громади	м. Київ
2019	+1.7%	-5.6%	+28.5%	+11.8%
2020	+8.4%	-4.8%	-99.7%	-32.6%
2021	+40.1%	+87.2%	+357.5%	+9.8%
2022	+17.3%	-0.8%	+24.3%	+2.9%

**Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.*

Судячи з динаміки місячних доходів місцевих бюджетів, темпи зростання доходів загального фонду місцевих бюджетів досягли найнижчого значення у квітні, а у травні почалося пожвавлення. Наразі продовжується поступове нарощування темпів приросту доходів загального фонду місцевих бюджетів.

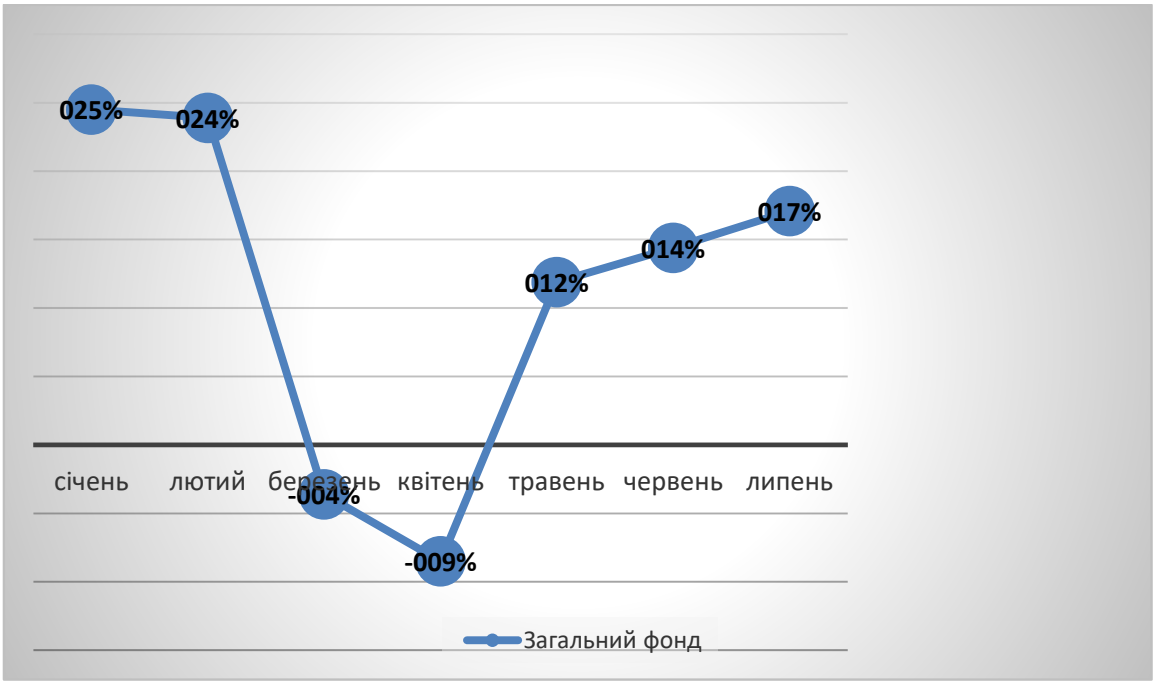

Рис. 2.8. Помісячна динаміка надходжень загального фонду місцевих бюджетів

**Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.*

Найбільші потенційні втрати за загальним фондом у квітні зазнали місцеві бюджети (-2,4 млрд грн (-8,5%) порівняно з квітнем 2021 року). Але порівняно з відповідним періодом минулого року в травні вже спостерігається позитивне зростання на +3,5 млрд грн (або +11,9%). У липні доходи загального фонду місцевого бюджету зросли на +4,9 млрд грн (+17,1%).

У поперечному перерізі зон одразу видно характеристики кожної зони та зміни в комерційній діяльності в межах зони. На територіях, де велися

бойові дії (одного разу), доходи значно впали. З іншого боку, на територіях, куди було переселено велику кількість внутрішньо переміщених осіб та відновлено підприємницьку діяльність, спостерігається значне зростання порівняно з відповідним періодом минулого року.

Таблиця 2.3.

Динаміка надходжень загального фонду за видами бюджетів

	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	Лютий
м. Київ	+25.2%	+30.6%	-5.2%	-25.9%	+1.8%	-1.6%	+20.4%
Територ. громади	+24.4%	+22.9%	-5.6%	-6.4%	+16.4%	+17.0%	+15.5%
Обласні бюджети	+19.9%	+21.2%	+5.9%	+3.9%	+6.5%	+18.4%	+22.2%

**Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.*

За доходами загального фонду найбільше постраждав бюджет м. Київ. Водночас регіональні бюджети не зазнали таких коливань, як бюджети місцевих громад, відновивши загальні темпи зростання понад 16%. Але порівняно з минулим роком загальна тенденція – це падіння, що контрастує зі збільшенням темпів зростання обласних бюджетів, тоді як місто Київ у квітні впало майже на -26,0%, але в липні вже на +20,4% п m озитивного приросту.

Найвагомішим за обсягом джерелом дохідної частини місцевих бюджетів є податок на доходи фізичних осі,(рис. 2.9).

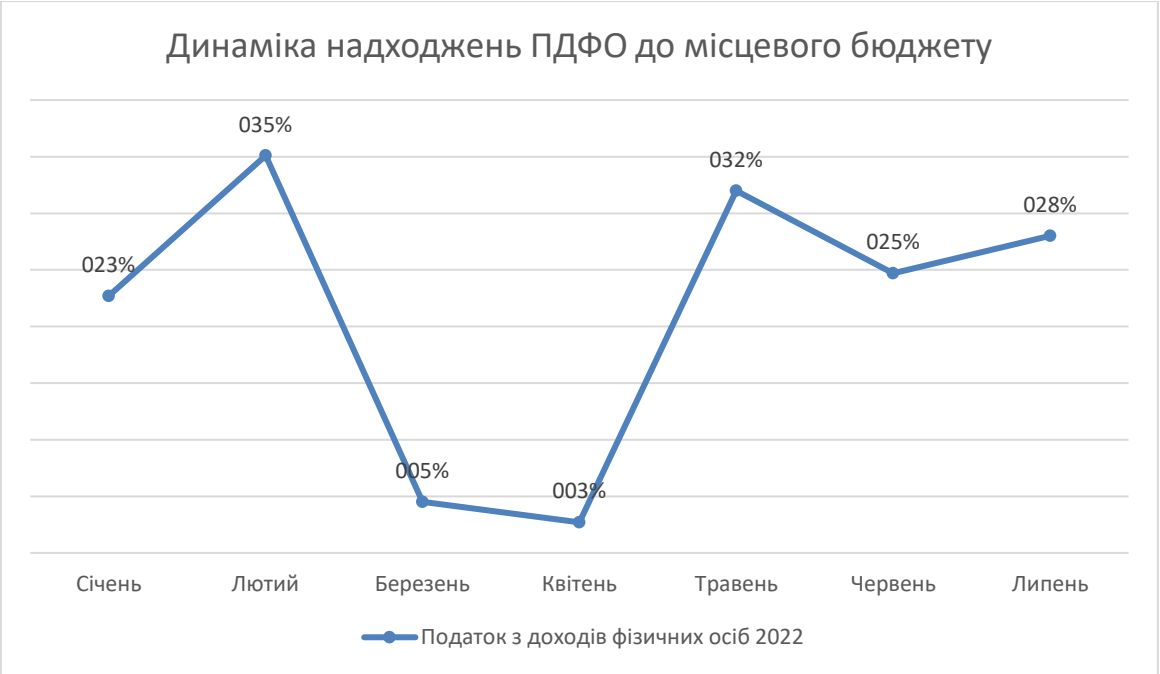

Рис. 2.9. Динаміка надходжень ПДФО до місцевих бюджетів

**Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.*

З січня 2022 року по липень 2022 року надходження податку на доходи фізичних осіб місцевого бюджету завжди є позитивними. По-перше, через збільшення відрахувань із зарплати військових, а по-друге, рушійну роль відіграло збільшення на початку 2022 року частки зарахування ПДФО до місцевих бюджетів із 60% до 64%.

Податок на доходи фізичних осіб суттєво зріс у липні (+28,0%) через підвищення заробітної плати військовослужбовців, яка значно зросла.

З точки зору типів бюджетів, ми бачимо майже однакові тенденції доходів для всіх типів бюджетів. Від'ємний приріст у березні-квітні спостерігався лише у м. Києві. Це пов'язано зі зниженням ділової активності і переміщенням великої кількості населення зі столиці в період активних бойових дій в Київській області.

Таблиця 2.4.

Динаміка надходжень ПДФО за видами бюджетів

	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень
Бюджети територіальних громад	24,6%	35,9%	7,5%	9,5%	38,5%	30,6%	31,4%
М. Київ	20,3%	40,5%	-1,5%	-27,7%	1,9%	-3,2%	18,4%
Обласні бюджети	19,6%	27,4%	0,8%	2,7%	29,8%	22,4%	23,2%

**Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.*

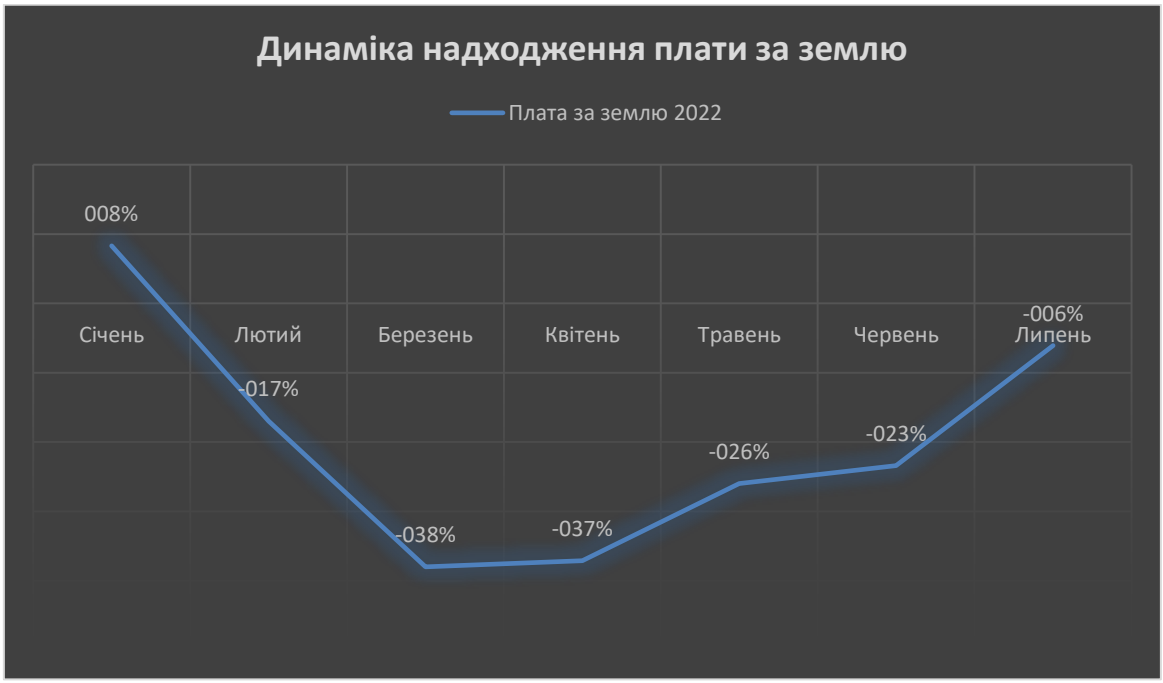

Рис. 2.10 Динаміка надходження плати за землю до місцевого бюджету

**Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.*

Плата за землю ще гірша, а зростання доходів не повернулося на плюс. У березні потенційний збиток склав -38% (лише за місяць невідшкодований дохід -1,1 млрд грн). Нагадаю, що відповідно до Податкового кодексу з березня 2022 року по 31 грудня 2022 року (Закон України від 15.03.2022 № 2120 -IX) земельний податок (земельний податок та орендна плата) у районах ведення бойових дій не справляється та не сплачується рис. 2.11. Водночас Кабмін Міністрів України досі не визначив перелік таких територій, тому підстави плати за землю не можуть бути чітко визначені.

У липні місцевий бюджет втратив від плати за землю -6,1%, або -700 мільйонів гривень.

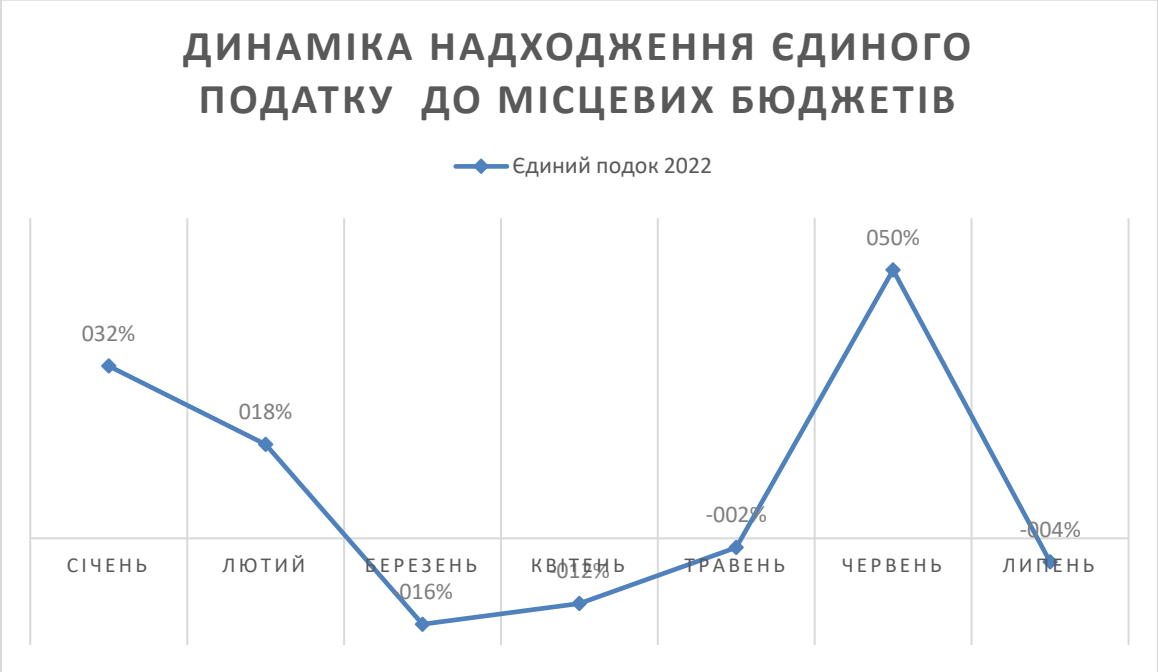

Рис. 2.11. Динаміка надходження Єдиного податку до місцевого бюджету

**Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.*

Крім того, особи зі значними доходами (великі корпорації) мають право переходити на спрощений режим оподаткування: замість податку на прибуток

(18%) сплачувати єдиний податок у розмірі 2% (від 5% до 2%). У зв'язку з цим багато суб'єктів господарювання замість податку на прибуток обрали спрощену систему оподаткування та єдину систему сплати податку, що в свою чергу забезпечує збільшення цього виду доходу. При цьому змінилися і умови сплати зазначеного податку. Отже, авансовий внесок є щоквартальним (протягом 50 днів після закінчення звітного кварталу), а поточний податок з фізичних осіб сплачується щомісячно (протягом 30 днів після закінчення звітного місяця) за новим принципом.

Податок на товари та послуги зазнав найбільшого відносного зниження через податкові пільги. Беручи до уваги, що більша частина надходжень від цього податку складається з надходжень від акцизного податку на паливо (зараз оподатковується 0 євро за 100 літрів) і зменшення надходжень від акцизного податку на алкоголь виробів, цей вид надходжень все ще залишається в значному від'ємному прирості.

Водночас позитивне підвищення акцизів на тютюнові та алкогольні вироби та суттєва затримка перерахування акцизного збору на паливо (через зміни механізму зарахування з 1 січня 2017 року) (тобто нульові надходження в липні) 2021 та 2022 років. липень), що забезпечує позитивне збільшення податку на споживання до місцевих бюджетів.

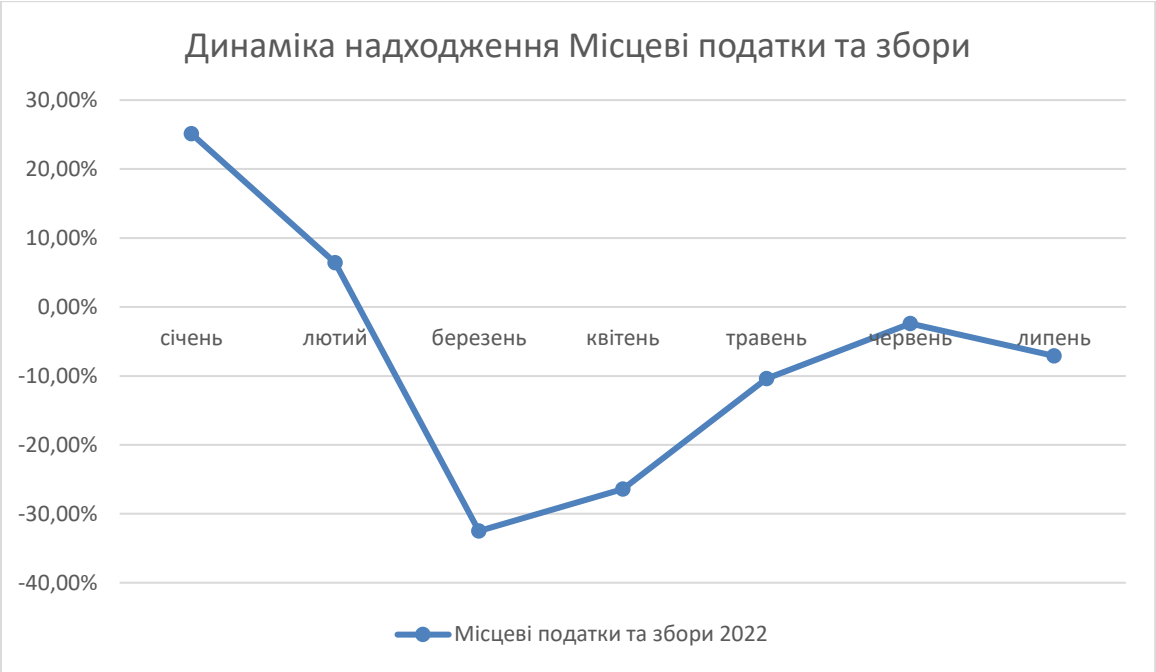
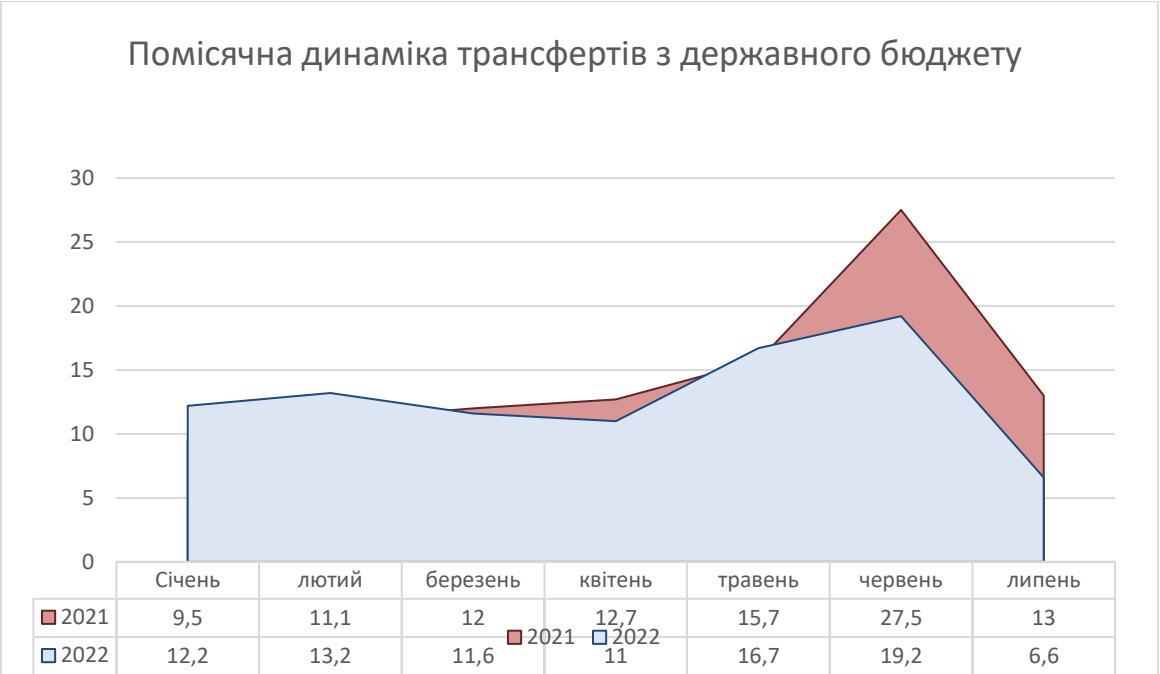

Рис. 2.12. Динаміка надходження Місцевих податків та зборів до місцевого бюджету

**Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.*

Починаючи з квітня, місцеві податки та збори також відновили тенденцію до зростання, але доходи ще не досягли позитивного зростання. Зниження темпів зростання єдиного податку в липні розширило відносне падіння місцевих податків і зборів до -7,1% у липні (рис. 2.12).

Якщо ми подивимося на коливання різних податків і зборів протягом багатьох років (на прикладі лінійного графіка), то побачимо, що податок на доходи фізичних осіб і фізичні податки не змінилися так різко, як інші податки і збори, такі як орендна плата та адміністративні витрати. Це обґрунтовує доцільність застосування стабільних податків і зборів при збалансуванні місцевих бюджетів за існуючої рівноважної системи (яка зараз як ніколи потребує вдосконалення та нових підходів).

	Січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень
2021	9,5	11,1	12	12,7	15,7	27,5	13
2022	12,2	13,2	11,6	11	16,7	19,2	6,6

Рис. 2.13. Помісячна динаміка трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам

**Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.*

З початку 2022 року (станом на 01.09.2022) уряд перерахував місцевим бюджетам 92,7 млрд гривень міжбюджетних трансфертів, або 83% від планових призначень, зокрема (рис.2.13):

• базовий розмір дотації – 10,9 млрд грн, що становить 100% до розподілу;

• перераховано освітніх грантів 67,3 млрд грн, або 100% невиплачено.

У липні 2022 року до місцевого бюджету надійшло трансфертів на 6,6 млрд грн проти 6,2 млрд грн у серпні.

Крім того, органи місцевого самоврядування мають щомісячні реверсні асигнування, які не перераховуються до державного бюджету в умовах воєнного часу, у сумі 899 млн грн.

Упродовж січня – серпня 2022 року залишки коштів на рахунках місцевих бюджетів та бюджетних установ за загальним і спеціальним фондами

зросли на 76,4 млрд грн і на 1 вересня 2022 року становили 132,8 млрд грн.

За даними рис. 2.14 видно, що значну частку надходжень бюджету розвитку в 2020 р. становили кошти від сплати єдиного податку. За результатами 2020 р. ці надходження стали основним дохідним джерелом – 66,6% усіх доходів бюджету розвитку. Як видно з рис. 2.9 в 2021 р. значну частку надходжень бюджету розвитку становлять кошти, одержані із загального фонду бюджету – 89,9% загального фонду надходжень бюджету розвитку.

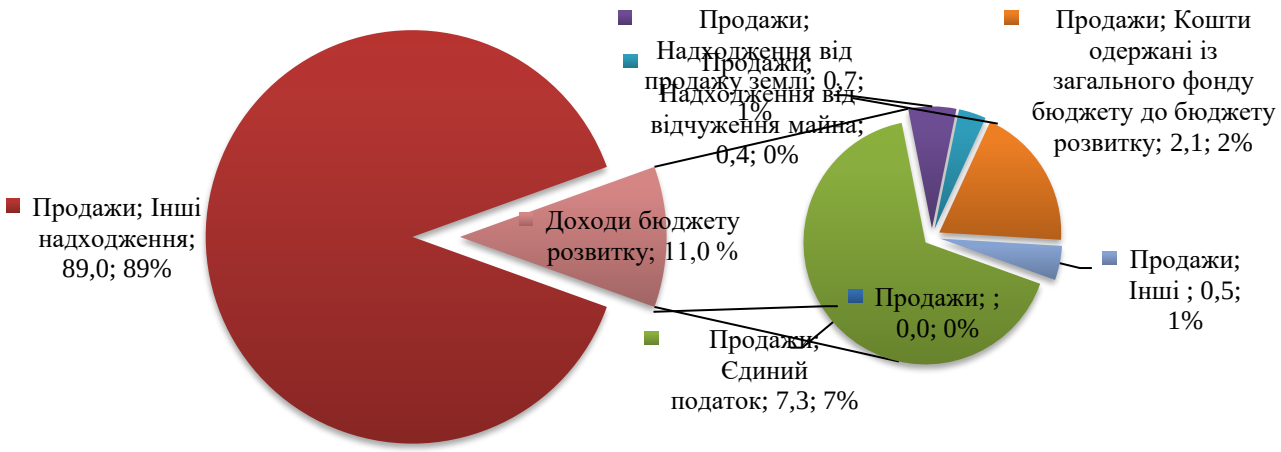

Рис. 2.14. Частка доходів бюджету розвитку в доходах місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) за 2020 р.*

**Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України*

Отже, якщо в населеному пункті створено комфортні умови для суб'єктів господарювання, що перебувають на спрощеній системі оподаткування, то відповідний місцевий бюджет одержує більше коштів саме на розширене відтворення. Від цього виграють усі члени територіальної громади.

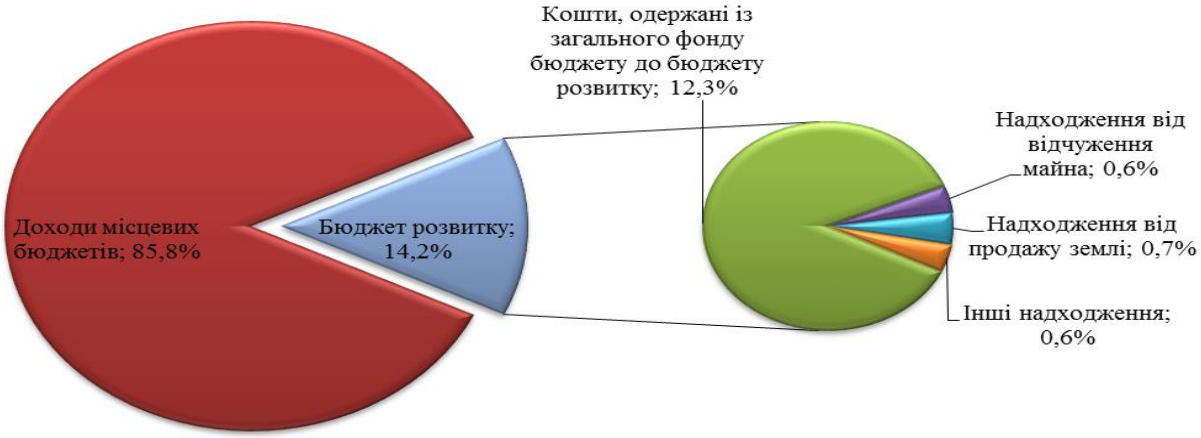

Рис. 2.15. Частка доходів бюджету розвитку в доходах місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) за 2021 рік*

**Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України*

У контексті вищезазначеного, формування дохідної частини місцевих бюджетів відбувається у достатньо складних умовах. В країні у процесі побудови бюджетної системи недостатньо використовується зарубіжний досвід, а у визначенні дохідних баз місцевих бюджетів.

2.3. Дохідна частина місцевих бюджетів України в умовах децентралізації

Необхідною умовою формування ефективного місцевого самоврядування є децентралізація влади, зокрема в частині прийняття бюджетних рішень. Саме від цих рішень залежить надання публічних послуг і задоволення інтересів громадян у різних сферах життєзабезпечення територій [108]. Надання високоякісних і доступних публічних послуг (адміністративних, соціальних та

інших послуг, що надаються на відповідних територіях), узгодження місцевої політики соціально-економічного розвитку з реальними інтересами територіальних громад – важливі складові тих проблем, ефективне і швидке вирішення яких передбачено Концепцією реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні [93].

Наразі стандартні фінансові показники, що характеризують рівень децентралізації доходів місцевих бюджетів, відсутні. Фахівці в галузі фінансів використовують різноманітні методики під час аналізу структури та окремих складових доходної та видаткової частин місцевих бюджетів, але практично не приділяють уваги виявленню бюджетних проблем з метою формування довгострокової бюджетної стратегії.

Окремі аспекти формування ефективної системи оцінки фінансового стану і якості управління місцевими бюджетами розглянуті в роботах українських учених: Т. Бондарук [15], І. Запатріної [77], І. Луніної [107], та ін.

Проте системи індикативних показників, запропоновані авторами, не сприяють комплексній оцінці впливу децентралізації на формування доходів місцевих бюджетів. Система цих показників, з одного боку, має відображати ефективність формування доходів місцевих бюджетів, з іншого боку, повинна мати здатність оцінити якість децентралізації та функціонування місцевих органів влади. Тому охарактеризуємо показники, спрямовані на оцінку стану та ефективності функціонування місцевих бюджетів.

Так, Т. Бондарук [15, с. 198] пропонує здійснювати оцінку ефективності функціонування органів місцевого самоврядування з використанням системи індикаторів і визначення балів по кожній групі індикативних показників. Цей метод дозволяє оцінювати результативність роботи органів місцевого самоврядування, мінімізувати негативні чинники і умови, що впливають на

досягнення запланованих результатів роботи, проте його не можна застосувати для аналізу стану фінансової децентралізації доходів місцевих бюджетів. Основними недоліками цього методу є складність при виборі індикативних показників оцінки роботи органів місцевого самоврядування, значні втрати часу при пошуку і обробці необхідних статистичних, фінансових і інших показників.

І. Баранова [10, с. 153] для оцінки ефективності функціонування місцевих органів влади пропонує використовувати окремі невзаємозв'язані показники у сфері освіти, охорони здоров'я, комунального господарства, фізичної культури і спорту. Суть цього методу полягає в порівнянні досягнутих соціальних результатів з плановими показниками. Основними недоліками цього методу є використання тільки соціальних індикаторів для оцінки ефективності функціонування місцевих органів влади. Д. Гайнанов використовує для оцінки ефективності роботи місцевих органів влади соціальні, економічні, демографічні показники. У основі його методу лежить комплексна оцінка, що дозволяє оцінити якість життя населення на місцевому рівні. Основними недоліками запропонованого методу є суб'єктивність отримуваних результатів.

В економічній літературі пропонуються різні підходи до оцінки стану місцевих бюджетів. Зокрема, російський економіст С. Алмазов пропонує кількісні критерії оцінки стійкості бюджету чотирьох ступенів через наступні показники [1]: кількість власних й закріплених доходів; кількість регульованих доходів; додаткові джерела, що послабляють бюджетну напруженість (кошти позабюджетних фондів, позики); сума заборгованості (дефіциту) бюджету; сума видатків місцевого бюджету.

Український дослідник В. Гришин доповнює ці критерії розрахунком фінансових коефіцієнтів (зокрема, співвідношення податкових і неподаткових

надходжень, доходів і видатків бюджету), а показників обсягу доходів місцевого бюджету в розрахунку на душу населення [64]. На думку В. Гришина, кількісну оцінку фінансової стійкості можна отримати на основі таких коефіцієнтів: коефіцієнт відношення доходів, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів та власних доходів; коефіцієнт автономії, що показує частку власних доходів у загальній сумі доходів місцевого бюджету; коефіцієнт бюджетної забезпеченості населення, який розраховується як відношення витрат до чисельності населення території.

І. Камінська [81] пропонує проводити всебічний аналіз фінансової спроможності соціально-економічного розвитку регіону, зокрема: здатності регіону до збалансованого задоволення потреб, забезпечення соціально-економічного розвитку, що базується на фінансовій достатності, дієздатності та фінансовій стійкості всіх суб'єктів фінансово-економічних відносин. Н. Велентейчик [31, с.305] пропонує проводити рейтинговий аналіз місцевих бюджетів на підставі розрахованого зведеного стандартизованого показника.

Таким чином, оцінка рівня децентралізації доходів місцевих бюджетів потребує використання комплексу показників, які найбільш повно характеризуватимуть фінансову децентралізацію. Відтак, вона передбачає розгляд динамічного інформаційного масиву статистичних даних, що стосуються кількісного і якісного оцінювання фінансової децентралізації доходів місцевих бюджетів.

Проведений аналіз економічної літератури дозволив умовно розподілити показники оцінки фінансової децентралізації доходів місцевих бюджетів за трьома критеріями (табл. 2.5):

показники оцінювання впливу децентралізації на формування доходів місцевих бюджетів;

Таблиця 2.5

Система окремих показників для оцінки рівня децентралізації доходів місцевих бюджетів*

Найменування показників	Метод розрахунку	Умовні позначення	
Критерії оцінювання впливу децентралізації на формування доходів місцевих бюджетів			
Коефіцієнт розподілу доходів (Krd)	$Krd = \frac{Dmb}{Dzb}$	Dmb – доходи місцевих бюджетів Dzb – доходи зведеного бюджету	(2.1)
Коефіцієнт забезпечення власними доходами відносно ВВП (Kzd)	$Kzd = \frac{Dvmb}{VP}$	$Dvmb$ – власні доходи місцевих бюджетів (без офіційних трансфертів) VP – валовий внутрішній продукт	(2.2)
Коефіцієнт покриття (Kp)	$Kp\frac{Dvmb/VP}{Vmb/VP}$	$Dvmb$ – власні доходи місцевих бюджетів Vmb – видатки місцевих бюджетів	(2.3)
Коефіцієнт фінансової самостійності (Kfs)	$Kfs = \frac{Dvmb}{Dmb}$	$Dvmb$ – власні доходи місцевих бюджетів Dmb – доходи місцевих бюджетів (включаючи трансферти)	(2.4)
Коефіцієнт бюджетного покриття за рахунок власних коштів (Kbp)	$Kbp = \frac{Dvmb}{Vmb}$	$Dvmb$ – власні доходи місцевих бюджетів (без офіційних трансфертів) Vmb – видатки місцевих бюджетів	(2.5)
Критерії оцінювання децентралізації доходів місцевих бюджетів згідно бюджетної класифікації			
Коефіцієнт податкових надходжень (Kpn)	$Kpn = \frac{PNmb}{Dmb}$	$PNmb$ – податкові надходження місцевих бюджетів Dmb – доходи місцевих бюджетів (включаючи трансферти)	(2.6)

Продовження таблиці 2.6

Коефіцієнт неподаткових надходжень (Knn)	$Knn = \frac{NNmb}{Dmb}$	$NNmb$ – неподаткові надходження місцевих бюджетів Dmb – доходи місцевих бюджетів (включаючи трансферти)	(2.7)
Коефіцієнт доходів від операцій з капіталом (Kop)	$Kop = \frac{Nop}{Dmb}$	Nop – надходження від операцій з капіталом місцевих бюджетів Dmb – доходи місцевих бюджетів (включаючи трансферти)	(2.8)
Коефіцієнт офіційних трансфертів (Kot)	$Kot = \frac{OT}{Dmb}$	OT – офіційні трансферти Dmb – доходи місцевих бюджетів (включаючи трансферти)	(2.9)
Коефіцієнт податкової самостійності (Kps)	$Kps = \frac{MP}{Dpmb}$	MP – місцеві податки $Dpmb$ – податкові доходи місцевих бюджетів	(2.10)
Критерії оцінювання залежності доходів місцевих бюджетів від офіційних трансфертів			
Коефіцієнт фінансової незалежності (Kfz)	$Kfz = \frac{Dvmb}{OT}$	$Dvmb$ – власні доходи місцевих бюджетів (без офіційних трансфертів) OT – офіційні трансферти	(2.11)
Коефіцієнт дотаційної залежності (Kdz)	$Kdz = \frac{D}{Dmb}$	D – дотації місцевим бюджетам Dmb – доходи місцевих бюджетів (включаючи трансферти)	(2.12)
Коефіцієнт стійкості бюджету (Ksb)	$Ksb = \frac{OT}{Dvmb}$	OT – офіційні трансферти $Dvmb$ – власні доходи місцевих бюджетів (без офіційних трансфертів)	(2.13)

* Згруповано автором.

показники оцінювання децентралізації доходів місцевих бюджетів згідно бюджетної класифікації;

показники оцінювання залежності доходів місцевих бюджетів від офіційних трансфертів.

Пропонуємо систему окремих показників, які можна використовувати для оцінки рівня децентралізації доходів місцевих бюджетів, яку узагальнено в таблиці 2.5.

Використовуючи формули 2.1-2.13 розрахуємо показники оцінки рівня децентралізації доходів місцевих бюджетів користуючись запропонованим переліком окремих показників для оцінки рівня децентралізації доходів місцевих бюджетів (табл. 2.6).

Перш ніж розглянути систему окремих показників для оцінки рівня децентралізації доходів місцевих бюджетів, визначимо критерії оцінювання впливу децентралізації на формування доходів місцевих бюджетів згідно запропонованої методики розрахунку.

Так, коефіцієнт розподілу доходів характеризує, яка частка доходів місцевих бюджетів перерозподіляється через зведений бюджет. Чим вище значення цього коефіцієнта, тим більш фінансово самостійними є місцеві бюджети. За останній період коефіцієнт розподілу доходів показує нестійку тенденцію, змінюючись від максимального значення – 0,256 в 2016 р. до мінімального – 0,217 в 2017, в 2018-2019 рр. спостерігаємо незначне його зростання – до 0,238, а в 2020-2021 рр. – знову зниження – відповідно до 0,222-0,185.

Коефіцієнт забезпечення власними доходами відносно ВВП показує частку власних доходів місцевих бюджетів (без офіційних трансфертів) у валовому внутрішньому продукті. Цей коефіцієнт знижується від 0,074 в 2016 р. до 0,061 в 2021 р.

Таблиця 2.6

Показники оцінки рівня децентралізації доходів місцевих бюджетів

Показники	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Критерії оцінювання впливу децентралізації на формування доходів місцевих бюджетів						
Коефіцієнт розподілу доходів	0,256	0,217	0,226	0,238	0,222	0,185
Коефіцієнт забезпечення власними доходами відносно ВВП	0,074	0,066	0,071	0,072	0,065	0,061
Коефіцієнт покриття	0,53	0,49	0,46	0,48	0,45	0,43
Коефіцієнт фінансової самостійності	0,505	0,476	0,448	0,476	0,436	0,409
Коефіцієнт бюджетного покриття за рахунок власних коштів	0,530	0,486	0,456	0,482	0,452	0,430
Критерії оцінювання децентралізації доходів місцевих бюджетів згідно бюджетної класифікації						
Коефіцієнт податкових надходжень	0,431	0,403	0,381	0,413	0,377	0,333
Коефіцієнт неподаткових надходжень	0,055	0,060	0,056	0,055	0,053	0,068
Коефіцієнт доходів від операцій з капіталом	0,016	0,010	0,008	0,006	0,005	0,006
Коефіцієнт офіційних трансфертів	0,495	0,523	0,552	0,524	0,562	0,591
Коефіцієнт податкової самостійності	0,012	0,035	0,064	0,080	0,092	0,275
Критерії оцінювання залежності доходів місцевих бюджетів від офіційних трансфертів						
Коефіцієнт фінансової незалежності	1,021	0,911	0,810	0,908	0,777	0,693
Коефіцієнт дотаційної залежності	0,277	0,265	0,269	0,277	0,280	0,564
Коефіцієнт стійкості бюджету	0,980	1,098	1,235	1,102	1,288	1,444

* *Розраховано автором*

Наступний показник – коефіцієнт покриття показує можливість покриття власними доходами місцевих бюджетів видатків місцевих бюджетів. З 2016 по 2021 рр. коефіцієнт покриття показує стійку тенденцію до спадання, що, в свою чергу, свідчить про зростання фінансової залежності органів місцевого самоврядування.

Частку власних доходів місцевих бюджетів в структурі їх доходів характеризує коефіцієнт фінансової самостійності, який за аналізований період знизився з 0,505 до 0,436, що показує зниження фінансової самостійності місцевих бюджетів.

Коефіцієнт бюджетного покриття за рахунок власних коштів визначає можливість покриття видатків місцевих бюджетів власними доходами місцевих бюджетів (без офіційних трансфертів). Коефіцієнт бюджетного покриття має тенденцію до зниження з 0,530 в 2016 р. до 0,409 в 2021 р. з незначним зростанням в 2019 р. – до 0,482.

Характеризуючи критерії оцінювання децентралізації доходів місцевих бюджетів згідно бюджетної класифікації, відзначимо, що із запропонованих показників найбільшу вагу мають: коефіцієнт податкових надходжень, який характеризує залежність доходів місцевих бюджетів від податкових надходжень, та коефіцієнт податкової самостійності, який показує частку місцевих податків в податкових надходженнях місцевих бюджетів. Коефіцієнт податкових надходжень демонструє за аналізований період стійку тенденцію до зниження з 0,431 в 2016 р. до 0,333 в 2021 р., в той час як коефіцієнт податкової самостійності, навпаки, показує значне зростання за п’ять років – в 7,7 раза (з 0,012 в 2016 р. до 0,275 в 2021 р).

Коефіцієнт офіційних трансфертів характеризує залежність доходів місцевих бюджетів від офіційних трансфертів, який зріс від показника в 0,495 в 2016 р. до 0,552 – в 2018 р., в 2019 р. спостерігається деяке його зниження до 0,524, а в 2021 р., навпаки – зростання до 0,591.

Аналізуючи критерії оцінювання залежності доходів місцевих бюджетів від офіційних трансфертів, відмітимо, що коефіцієнт фінансової залежності, який показує відношення власних доходів місцевих бюджетів до офіційних трансфертів, має стійку тенденцію до зниження з показника 1,021 в 2016 р., до 0,693 в 2021 р., з незначним його підвищенням в 2019 р. до 0,908, що показує значну фінансову залежність місцевих бюджетів від офіційних трансфертів.

Оберненим показнику фінансової залежності є коефіцієнт стійкості бюджету, який показує відношення обсягу офіційних трансфертів до власних доходів місцевих бюджетів, який зростає 0,980 в 2016 р., до 1,444 в 2021 р.

Висновки до розділу 2

Результати проведеного дослідження базових положень формування доходів місцевих бюджетів у контексті децентралізації бюджетної системи дозволили сформулювати такі основні висновки.

1. За результатами аналізу дохідної частини місцевих бюджетів визначено, що місцеві бюджети в Україні відчувають нестачу доходів для ефективного вирішення завдань, що стоять перед суспільством в сучасних умовах фінансової децентралізації. У місцевих бюджетах України зосереджена значна частина бюджетних ресурсів. Проте протягом останніх років спостерігається стійка негативна тенденція до зменшення частки доходів місцевих бюджетів у структурі доходів зведеного бюджету – від 47,6% у 1992 р. до 18,5% у 2021 р., тобто більше ніж удвічі. Більша частина бюджетних ресурсів акумулюється у Державному бюджеті України, що свідчить про високий ступінь централізації бюджетної системи. У структурі доходів місцевих бюджетів протягом аналізованого періоду значну частину стабільно займають податкові надходження. Зокрема, найвагомішим за обсягом джерелом дохідної частини місцевих бюджетів є податок на доходи фізичних осіб.

2. За результатами оцінки впливу міжбюджетних трансфертів на дохідну частину місцевих бюджетів визначено, що необхідність у офіційних трансфертах – додаткових коштах, переданих із державного бюджету до місцевих бюджетів, виникає внаслідок невідповідності розподілу повноважень між органами управління до розподілу дохідних джерел на їх виконання. У структурі доходів місцевих бюджетів (з урахуванням міжбюджетних трансфертів) значну частину займають офіційні трансферти, частка яких у загальних надходженнях зростає. Аналіз динаміки

міжбюджетних трансфертів за 2016–2021 рр. показав, що майже всі різновиди трансфертів з кожним роком збільшуються, що показує залежність місцевих бюджетів від додаткових коштів, що надходять з Державного бюджету України.

3. В результаті оцінки рівня децентралізації доходної частини місцевих бюджетів встановлено, що наразі стандартні фінансові показники, що характеризують рівень децентралізації доходів місцевих бюджетів, відсутні. Встановлено, що оцінка рівня децентралізації доходів місцевих бюджетів потребує використання комплексу показників, які найбільш повно характеризуватимуть фінансову децентралізацію.

РОЗДІЛ 3.
ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТА ЇХ РОЛЬ У БЮДЖЕТНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

3.1. Перспективи використання зарубіжного досвіду формування доходів місцевих бюджетів

Сучасний етап соціально-економічного розвитку країни потребує поглибленого розуміння ролі місцевих бюджетів в економічній системі держави. Сьогодні в Україні, у період військового часу, політичних дискусій та загострення соціально-економічних проблем, особливо актуальна потреба після закінчення війни стане поліпшенні прозорості і зрозумілості бюджету для громадськості, поліпшенні якості надання державних послуг, які залежать як від обсягу реальних доходів місцевих бюджетів, так і від того наскільки ефективно розпорядники бюджетних коштів управляють цими фінансовими ресурсами [19].

Для діючої системи акумулювання доходів місцевих бюджетів в Україні характерні: високий ступінь централізації бюджетних ресурсів: низький рівень власних доходів місцевих бюджетів: значна частка трансфертів у доходах місцевих бюджетів [20, с. 30].

Все це свідчить про недостатній рівень самостійності місцевих органів влади і зменшення зацікавленості органів місцевого самоврядування у забезпеченні повного надходження доходів, особливо податкових.

Розширення доходної бази місцевих бюджетів можливе також за рахунок таких заходів: розширення права у сфері встановлення податків і зборів, а за центральними органами влади залишити контроль за рівнем загального податкового навантаження; зарахування податку на землю до бюджетів місцевого самоврядування у повному обсязі; запровадження місцевих майнових податків.

Остання пропозиція досить жваво обговорюється в Україні, оскільки запровадження податку на нерухоме майно фізичних осіб стане вагомим джерелом наповнення місцевих бюджетів. Практика встановлення майнових податків існує в багатьох країнах світу: США, країнах Європейського Союзу, де надходження від цих податків становлять значну частку доходної бази саме місцевих бюджетів.

Ще однією досить важливою проблемою, яка жваво обговорюється в Україні є стан міжбюджетних відносин і їх удосконалення [10, с. 81].

Нинішня модель міжбюджетних відносин дещо застаріла і стримує соціально-економічний розвиток місцевостей. У результаті в країні складається несприятливий підприємницький та інвестиційний клімат, що характеризується надвисокими витратами входу на ринки, зборами, податками. Для його суттєвого покращання необхідно змінити умови, в межах яких діють місцеві органи виконавчої влади і самоврядування. Змінити ситуацію можливо лише шляхом узгодження реформи міжбюджетних відносин із загальною логікою змін у регіональних відносинах.

Питання розвитку і взаємодії регіонів, взаємовідносин регіональних і центральних органів влади є надзвичайно актуальними для України. Адже відсутність обґрунтованої політики регіонального розвитку держави на попередньому етапі призвела до суттєвого збільшення диспропорцій та загострення економічних і соціальних проблем [21, с. 23].

Підвищення ефективності управління коштами місцевих бюджетів та посилення контролю і відповідальності за дотримання бюджетного законодавства повинно здійснюватися шляхом:

- надання органам місцевого самоврядування методичної та консультаційної допомоги з питань реформування місцевих бюджетів;

- удосконалення процедури фінансового контролю за дотриманням бюджетного законодавства на всіх стадіях бюджетного процесу його учасниками;

- удосконалення порядку фінансової та адміністративної відповідальності за порушення органами місцевого самоврядування вимог бюджетного законодавства;

- розроблення системи моніторингу результатів роботи органів місцевого самоврядування в умовах реформування місцевих бюджетів;

- запровадження системи щорічної рейтингової оцінки результатів роботи органів місцевого самоврядування з управління бюджетними коштами;

- активізації роботи органів місцевого самоврядування, спрямованої на підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

Одним із методів, який сьогодні оптимально відповідає принципам бюджетної системи України, є програмно-цільовий метод. Він дає змогу ефективніше й прозоріше використовувати бюджетні кошти [22, с. 10].

Особливістю програмно-цільового методу формування бюджетів є запровадження нового механізму управління видатками бюджету, хоча для успішного запровадження цього методу необхідно, щоб програми були забезпечені реальними джерелами фінансування [22, с. 12].

Основною ідеологією такого методу є те, що вкладені фінансові ресурси мають працювати на результат.

Також особливістю програмно-цільового методу є формування бюджету за програмами, зосередження на результатах, стратегічний підхід у плануванні, посиленні відповідальності при виконанні програм, обґрунтованість та аналіз прийнятих бюджетних рішень, прозорість у витрачанні бюджетних коштів.

Програмно-цільовий метод зосереджує увагу на тому, як найкраще використати обмежені ресурси для досягнення бажаного результату[23, с. 42].

Мету й основні принципи застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі України визначає затверджена урядом концепція його застосування.. Запровадження програмно-цільового методу спрямоване передусім на:

забезпечення прозорості бюджетного процесу;

оцінку діяльності учасників бюджетного процесу щодо досягнення поставлених цілей і виконання завдань, а також проведення аналізу причин невиконання бюджетних програм;

упорядкування організації діяльності головного розпорядника бюджетних коштів щодо формування й виконання бюджетних програм;

— підвищення якості розроблення бюджетної політики тощо.

Найважливішими складовими програмно-цільового методу є :

бюджетні програми і підпрограми;

стратегічне планування;

доходи й видатки: прогноз, оцінка і визначення повноважень;

аналіз, оцінка і моніторинг програм;

прозорість бюджетного процесу;

участь громадськості у бюджетному процесі.

На рис. 3.1. відображено модель раціонального процесу управління бюджетними коштами за програмо-цільовим методом.

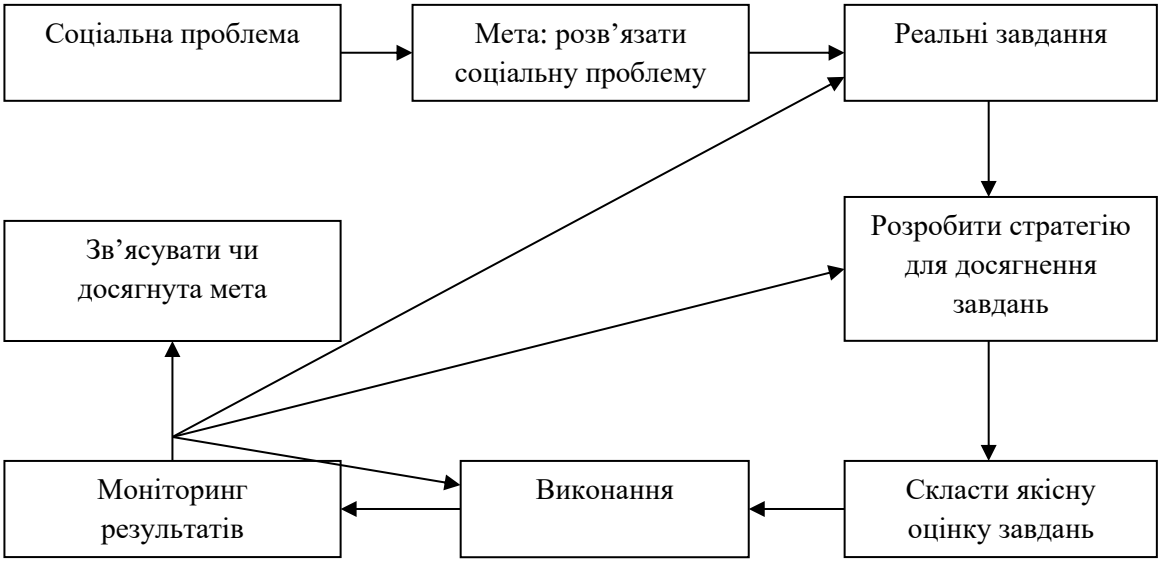

Рис. 3.1. Модель раціонального процесу управління.

На основі рис. 3.1. слід відзначити, що при використанні програмно-цільового методу формування і виконання місцевих бюджетів, в першу чергу

визначається соціальна проблема і визначаються завдання для її вирішення. Кінцевою метою фінансування вирішення проблеми є втілення програм, спрямованих на її розв'язання.

Формулюються проміжні цілі, які слід досягнути за допомогою бюджетних ресурсів протягом певного періоду. Наступний етап — відокремлення стратегій для досягнення поставлених цілей і розроблення кількісних параметрів реалізації цілей з метою визначення — чи було досягнуто мети.

Для визначення, чи досягнуто очікуваного результату, після здійснення програми результати можна виміряти кількісними параметрами.

Якщо цілей не було досягнуто, їх проаналізують і скоригують, щоб позбутися слабких місць у зазначеній стратегії, або буде проведений аналіз втілення програми і, за потреби, внесено зміни у сам процес реалізації.

На цій стадії керівники визначають, чи досягнуто цілей і на такій підставі визначають суспільну вартість від продовження, завершення чи внесення змін до програми.

Удосконалення процесу використання програмно-цільового методу у бюджетному процесі України повинно здійснюватися в умовах застосування механізмів перспективного бюджетного планування із використанням елементів стратегічного планування у діяльності головних розпорядників бюджетних коштів.

Планування бюджетних видатків на довго- та середньострокову перспективу мас відбуватися на підставі визначених пріоритетів уряду, прогнозу надходжень до бюджету, а також з огляду на стратегічні плани головних розпорядників бюджетних коштів [24, с. 36].

Отже, для удосконалення бюджетної політики в державі треба перейти на програмно-цільовий метод формування місцевих бюджетів, тим паче, що проблема неефективного використання коштів та поліпшення якості надання державних послуг є давно назрілою проблемою.

Одним із найактуальніших питань є широкий обмін практичним досвідом, обговорення наукової точки зору і, безперечно, активна підтримка як на державному рівні, так і широкими громадськими колами.

3.2. Напрями вдосконалення процесу формування доходів місцевих бюджетів у сучасних умовах

Серед стратегічних завдань сучасного процесу формування доходів місцевих бюджетів України проблема прискорення процесів бюджетної децентралізації є однією з найактуальніших і найгостріших.

Першим етапом української реформи формування місцевих бюджетів стало затвердження Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні та плану заходів з її реалізації. Реформа передбачає врегулювання системи адміністративно-територіального устрою; створення конституційної основи утворення виконавчих органів обласних та районних рад; розподілу повноважень між органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування та між органами місцевого самоврядування різних рівнів.

Одним із завдань, що його передбачається вирішувати в рамках Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, є бюджетна децентралізація. В рамках нової концепції ця проблема зводиться до підвищення бюджетної самостійності місцевих органів влади та збільшення доходів місцевих бюджетів.

В умовах наявності негативних тенденцій та кризових явищ в економіці, слабкої фінансової дисципліни, високого рівня корупції, низького рівня довіри до системи державного управління питання бюджетної децентралізації є надзвичайно актуальним.

Практичне втілення бюджетної децентралізації, означає, що органи місцевого самоврядування набувають більшої відповідальності і в їх

розпорядження надходить більше коштів Бюджетна децентралізація має сприяти вирішенню двох основних питань: по-перше, взаємообумовлений розподіл доходів та видатків між рівнями бюджетної системи; по-друге, встановлення повноважень, у межах яких на регіональному рівні можливо визначати власні доходи та видатки місцевих органів влади.

На думку вітчизняних вчених, основною причиною того, що місцева влада має досить обмежений перелік повноважень, обсяг відповідальності та фінансових ресурсів, є те, що центральна влада не зацікавлена у проведенні децентралізації бюджетно-податкової системи, тому що це автоматично призведе до обмеження її повноваження та звуження ресурсної бази.

У контексті процесів децентралізації бюджетної системи України актуалізується питання розширення доходної бази місцевих бюджетів, які є фінансовою основою органів місцевого самоврядування. Реалізація цього питання потребує створення умов для незалежної та ефективної діяльності місцевих органів влади, спроможності органів місцевого самоврядування забезпечувати соціально-економічний розвиток територій та підвищувати рівень надання громадських послуг населенню шляхом зміцнення фінансової бази місцевих бюджетів.

Процес формування стратегії реформування доходів місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації доцільно розділити на такі етапи (рис. 3.2):

підготовчий: аналізується дохідна частина бюджету у попередніх та поточному періодах, визначаються тенденції розвитку;

пошуковий: виявляються можливості внаслідок прийняття нових рішень, реалізації нової політики щодо стратегія реформування доходів місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації, формуються нові цілі;

програмний: розроблення теоретико-методологічних засад стратегії реформування доходів місцевих бюджетів, визначаються шляхи та умови досягнення окреслених цілей, проводиться їх оцінка;

організаційний: здійснюється розподіл завдань між конкретними виконавцями стратегії, які забезпечують досягнення визначених цілей;

аналітичний: контроль і оцінка отриманих результатів.

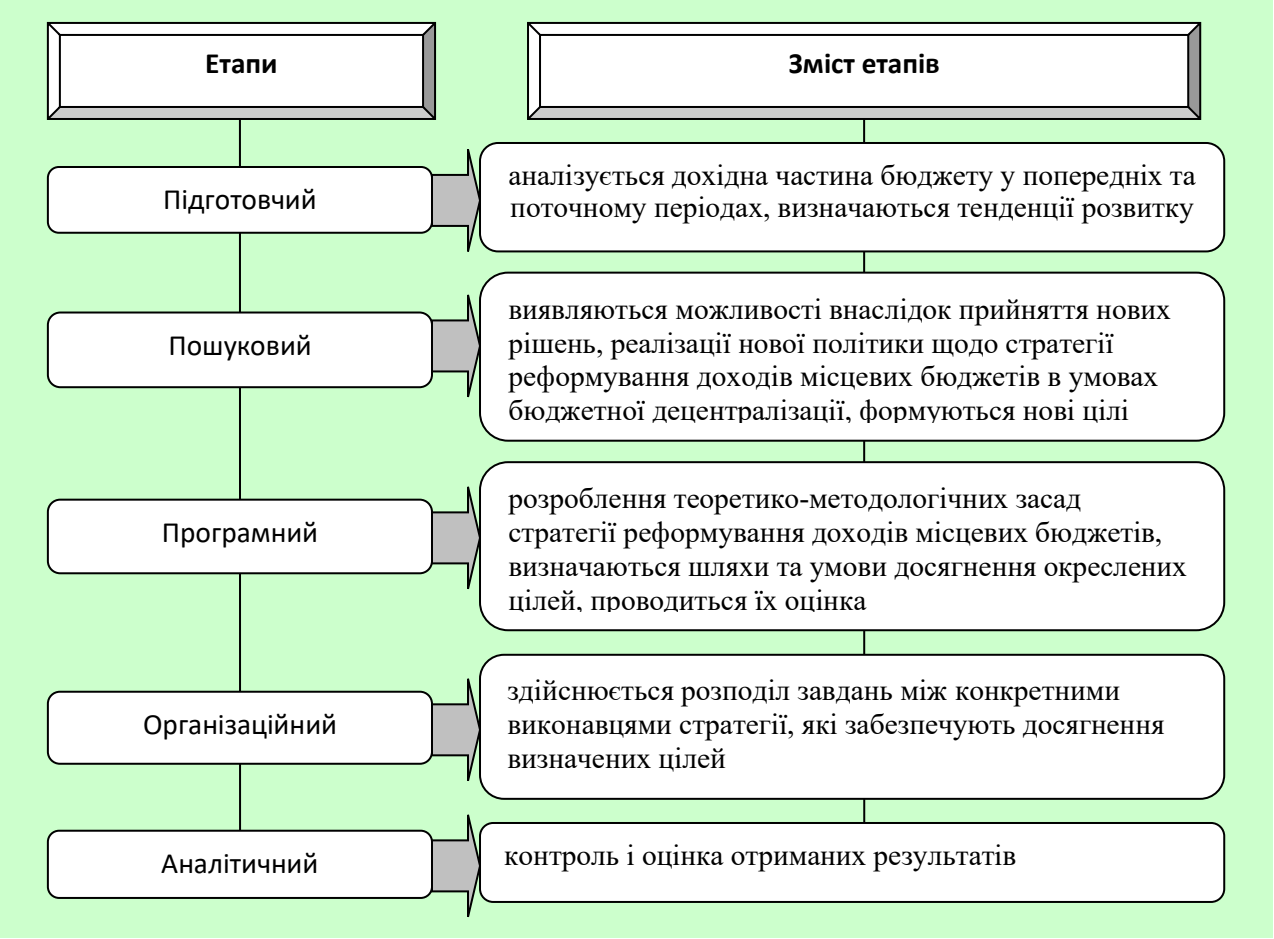

Рис. 3.2. Основні етапи процесу формування стратегії реформування доходів місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації

Складання прогнозу на плановий та наступні за плановим два бюджетні періоди є обов'язковим відповідно до положень Бюджетного кодексу України. При прогнозуванні доходів місцевих бюджетів необхідно враховувати оцінку стратегії діяльності з урахуванням програм та рішень місцевих органів влади та поточної економічної ситуації у регіоні.

Формування місцевого бюджету має ґрунтуватись на пріоритетах регіональної бюджетної політики. Прогнозні та програмні документи

соціально-економічного розвитку території, прогноз фінансового балансу на наступні роки мають бути основою для визначення пріоритетних напрямів доходів місцевих бюджетів. У бюджетному процесі повинні бути враховані середньострокова та довгострокова перспектива, встановлений зв'язок із загальними цілями соціально-економічного розвитку країни та адміністративно-територіальних одиниць.

Жодна система не може бути успішною, якщо вона не має дієвого контролю. Фінансовий контроль забезпечує ефективне управління доходами місцевих бюджетів та сприяє досягненню визначених цілей. Умовою ефективного бюджетного процесу, важливими факторами для формування показників проекту бюджету на наступний рік є звітність, моніторинг та оцінка результативності управління коштами місцевих бюджетів.

Подальше удосконалення бюджетної децентралізації потребує запровадження формування бюджетів із урахуванням стратегічних цілей формування доходів місцевих бюджетів на перспективу. Недостатність дохідної бази місцевих бюджетів, неможливість їх у повному обсязі фінансувати виконання повноважень органів місцевого самоврядування вимагають вдосконалення стратегічних напрямів формування доходів місцевих бюджетів у сучасних умовах бюджетної децентралізації.

У цій сфері існує достатньо прикладів як успішного впровадження, так і невдалих спроб. В Україна частково впровадження фіскально-бюджетних новацій відбулось наприкінці 2020 року через прийняття окремих змін до Бюджетного та Податкового кодексів України в частині децентралізації фінансів, зокрема [29]:

- закріплення частини податку на прибуток підприємств за обласними бюджетами;
- вирівнювання доходів місцевих бюджетів за закріпленими загальнодержавними податками (податок на прибуток підприємств та податок

на доходи фізичних осіб) залежно від розрахункового середнього рівня надходжень на одного жителя;

- уточнення механізму перерахування базової та реверсної дотації до місцевих бюджетів;
- спрощення процедури погодження обсягу та умов здійснення місцевих зовнішніх запозичень за рахунок отримання кредитів (позик) від міжнародних фінансових організацій;
- запровадження нових видів трансфертів (освітня, медична та інші субвенції), що сприятиме посиленню відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів за формування та реалізацію державної політики у відповідній сфері;
- розширення видаткових повноважень органів місцевого самоврядування;
- надання органам місцевого самоврядування права на самостійний вибір установи з обслуговування коштів бюджету розвитку місцевих бюджетів та власних надходжень бюджетних установ;
- надання органам місцевого самоврядування права самостійно приймати рішення щодо ставки податку на нерухоме майно для об'єктів житлової та нежитлової нерухомості та встановлювати пільги зі сплати цього податку;
- запровадження акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібної торгівлі підакцизних товарів за місцем діяльності суб'єктів господарювання і зарахування його до відповідних бюджетів територіальних громад;
- розширення механізмів місцевого оподаткування за рахунок запровадження транспортного податку, збільшення частки зарахування екологічного податку до місцевих бюджетів, зарахування плати за надання адміністративних послуг за місцем їх справляння [29].

З метою реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні прийнято ряд нововведень до Бюджетного та Податкового кодексів України, які несуть кардинальні зміни у перерозподіл бюджетних ресурсів, що повинно сприяти їх децентралізації та розширенню дохідної бази місцевих бюджетів. З 2021 року в Україні введені нові підходи у взаємодії центральних та місцевих бюджетів, які стимулюватимуть місцеві органи влади до нарощування дохідної бази. Частину соціальних видатків, таких як фінансування медицини та освіти, держава бере на себе через надання субвенцій. На думку деяких вітчизняних дослідників зміни до бюджетного законодавства розширюють права місцевих органів влади та надають їм повну бюджетну самостійність, а розширюють джерела наповнення місцевих бюджетів. Проте, з таким твердженням важко погодитись, оскільки досить значною та аргументованою є критика урядових заходів щодо забезпечення процесів децентралізації. Адже в Україні сьогодні процеси бюджетної децентралізації хоча й набули незворотного характеру, але не мають системності і все ще не сприяють стимулюванню місцевих органів до пошуку джерел активізації власних фінансових ресурсів [90].

Можна погодитись із думкою І. Ковальчук, що імітація проведення бюджетної децентралізації в Україні у формі збільшення повноважень та фінансової бази місцевих громад триває вже більше десяти років, та з року в рік декларується в Основних напрямках бюджетної політики, а фактично підвищується рівень бюджетної централізації [90].

Зміни в законодавстві щодо бюджетної децентралізації запроваджують альтернативні шляхи збільшення податкових надходжень до місцевих бюджетів, зокрема, місцевим бюджетам передається:

10% податку на прибуток підприємств;

100% державного мита;

80% екологічного податку (при цьому 55% будуть направлятися в обласні бюджети, а 25 % – до районних бюджетів і бюджетів міст обласного значення);

акцизний податок від реалізації через роздрібні мережі пива, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, нафтопродуктів, біодизеля і скрапленого газу;

25% плати за надра;

місцеві збори (податок на нерухомість з включення до оподаткування комерційного (нежитлового) майна, єдиний податок);

податок на майно («розкішні» автомобілі);

податок на прибуток комунальних підприємств, інші податки;

75% податку на доходи фізичних осіб (60% податку отримають бюджети міст обласного значення та районів; 15 % – обласні бюджети); 40% – бюджет м. Києва [90, с. 57].

Проте, як і раніше, основним бюджетоутворюючим податком місцевих бюджетів залишається податок на доходи фізичних осіб. Однак Законом України від 01.01.2020 № 79-VIII «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» внесено зміни щодо розмежування цього податку між бюджетами. Відтепер до обласного бюджету відраховується 15% податку на доходи фізичних осіб, до бюджетів міст обласного значення – 60%, до бюджету м. Києва – 40%, до бюджетів сіл – 25%, до державного бюджету – 25% . До 2021 р. діяли інші нормативи відрахувань: до обласного бюджету – 25%, до бюджетів міст обласного значення – 75%, до бюджету м. Києва – 50%. Таким чином, державному бюджету передано відносно стабільне та дохідне джерело надходжень місцевих бюджетів.

За рахунок змін у розмежуванні між бюджетами податку на доходи фізичних осіб та зарахування його частини до державного бюджету державний бюджет отримає 42 млрд. грн., тоді як місцеві бюджети України у 2021 році втратили 25,7 млрд. грн. цього податку. При цьому, втративши стабільне

джерело надходжень, місцеві бюджети отримають натомість доходи, надходження яких є менш прогнозованим. За попередніми прогнозами за рахунок передачі частини платежів з державного бюджету місцеві бюджети отримають 6,2 млрд. грн, від запровадження акцизного податку з кінцевого продажу підакцизних товарів – 5,9 млрд. грн, за рахунок розширення бази оподаткування податком на нерухоме майно – 2,1 млрд. грн. Таким чином, не компенсується з державного бюджету втрата 11,5 млрд. грн податку на доходи фізичних осіб, або 44,7% від його обсягу, що буде надходити до державного бюджету [90, с. 58]. Найбільші втрати доходних джерел відбудуться у бюджеті м. Києва, обласних та інших бюджетах зі значними обсягами надходжень податку.

Із прийняттям Податкового кодексу України значно скоротилася кількість місцевих податків і зборів – з 14 до 5, а із змінами – до 4. Проте слід зауважити, що скасування комунального податку, ринкового збору та податку з реклами негативно вплинуло на доходи місцевих бюджетів. Новим законодавством ліквідовано податки, які складали основу надходжень від місцевого оподаткування, а введено податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, єдиний податок та два збори. Включення до їх складу єдиного податку спричинило підвищення питомої ваги місцевих податків і зборів у структурі доходів місцевих бюджетів. Відтак, найвагомішим серед місцевих податків і зборів став єдиний податок.

Таким чином, унаслідок внесення змін до Податкового та Бюджетного кодексу відбулося скорочення як загальнодержавних, так і місцевих податків та зборів. Доходи місцевих бюджетів розширено за рахунок надходжень від акцизного податку з реалізації підакцизних товарів у роздріб за ставкою 5% вартості реалізованого товару, 10% податку на прибуток комерційних підприємств, 100-відсотковим закріпленням за місцевими бюджетами державного мита, плати за надання адміністративних послуг тощо.

Проте на даний час ще наявні ключові проблеми, які виникли внаслідок функціонування централізованої фінансової системи та потребують вирішення в ході бюджетної реформи в Україні:

- недосконала система адміністративно-територіального устрою
- надмірний ступінь централізації бюджетних коштів;
- підпорядкованість і фінансова обмеженість органів місцевого самоврядування;
- відсутність необхідної власної дохідної бази місцевих бюджетів, що могло б забезпечувати гарантії виконання органами місцевого самоврядування як делегованих так і власних повноважень;
- відсутність дієвих стимулів для місцевих органів влади до збільшення обсягу доходів місцевих бюджетів;
- недостатньо повне використання податкового потенціалу;
- недостатньо обґрунтовані принципи розподілу повноважень, функцій і бюджетних ресурсів між ланками бюджетної системи, що призводить до дублювання та конкуренції повноважень і вимагає подальшого уточнення принципів їх розмежування;
- суттєві диспропорції між соціально-економічним розвитком територій, забезпеченням належного рівня життя всіх громадян України, незалежно від території проживання;
- недосконала система розрахунку міжбюджетних трансфертів:
- нездатність невеликих територіальних громад забезпечити належну якість управління бюджетними ресурсами, що потребуватиме додаткових адміністративних витрат [29];
- слабка матеріально-фінансова база територіальних громад та високий рівень дотаційності місцевих бюджетів [29];
- складність прогнозування доходів через значне зростання навантаження на відповідні функціональні підрозділи ;

- усунення диспропорцій у показниках доходів різних територій, що потребує додаткового фінансового ресурсу;
- викривлення бази розрахунку трансфертів для місцевих бюджетів через наявні похибки статистичних даних щодо показників населення у розрізі міст, селищ, сіл [29];
- нерівномірність діючої мережі бюджетних установ, що зумовлює необхідність масштабного перерозподілу коштів між бюджетами [29];
- належність переважної більшості платників податків до рівня міст, їх міграція з однієї адміністративно-територіальної одиниці в іншу та здійснення фактичної діяльності поза місцем реєстрації [29].

Використовуючи інформацію, що міститься у звітах про виконання місцевих бюджетів, оцінюють ефективність реалізації бюджетних програм, виявляють недоліки та помилки. Моніторинг та оцінка здійснюються на підставі даних офіційної звітності. Моніторинг забезпечує безперервний процес збору та обробки даних щодо показників виконання місцевих бюджетів. Оцінка ефективності роботи місцевих органів влади щодо використання бюджетних коштів дозволяє своєчасно попередити можливі проблеми, пов’язані з виконанням бюджету, виявити тенденції, встановити причинно-наслідкові зв’язки існування певних трендів та розробити заходи для покращення якості суспільних послуг й ефективності видатків місцевих бюджетів [94]. У той час, як моніторинг зосереджується на поточних операціях та порівнянні показників, оцінка – на аналізі кінцевих результатів виконання місцевих бюджетів

Основні завдання системи моніторингу та оцінки визначені вітчизняними дослідниками, та зводяться до наступного:

визначити, чи місцеві органи влади виконують покладені на них повноваження і функції з дотриманням вимог бюджетного законодавства;

оцінити фіскальну та кредитну спроможність органів місцевого самоврядування за допомогою фінансових коефіцієнтів;

оцінити економічну ефективність та результативність конкретної бюджетної програми та визначити шляхи підвищення результативності її виконання, оптимізації бюджетних доходів, перерозподілу коштів в межах програми або, у разі потреби, кількох програм.

Подальше удосконалення менеджменту бюджетних коштів потребує запровадження формування бюджетів із урахуванням стратегічних цілей соціально-економічного розвитку території на багаторічну перспективу та результатів діяльності учасників бюджетного процесу, досягнутих у попередніх бюджетних періодах.

Сучасна наука державного управління має широкий спектр засобів державного впливу на розвиток місцевих бюджетів у країні. Проте недостатність дохідної бази у регіонах, неможливість місцевих бюджетів у повному обсязі фінансувати виконання своїх обов'язків вимагають вдосконалення методів державного управління місцевими бюджетами, використання яких є актуальними в Україні з урахуванням соціально-економічних диспропорцій суспільного розвитку та багатоаспектного аналізу зовнішніх чинників.

Таким чином, розробка стратегії реформування місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації стає нагальною потребою. Стратегія реформування місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації має передбачати формування системи довгострокових цілей місцевих органів влади та вибір найбільш ефективних шляхів їх реалізації. В розробці стратегії варто орієнтуватися на необхідність забезпечення органів місцевого самоврядування фінансовими ресурсами, достатніми для виконання ними своїх повноважень. В процесі стратегічного управління місцевими фінансами здійснюється пошук шляхів нагромадження фінансових ресурсів та їх перерозподіл у найбільш перспективні сфери соціально-економічного розвитку територій [15].

Висновки до розділу 3

У результаті дослідження зарубіжного досвіду формування доходів місцевих бюджетів встановлено, що у забезпеченні фінансової незалежності місцевого самоврядування зарубіжних країн важливу роль відіграють як податкові, так і неподаткові доходи. Неподаткові доходи становлять значну частку власних надходжень місцевих бюджетів, перелік яких у різних країнах відрізняється і визначається значною мірою тим, які платні послуги можуть і здатні надавати населенню органи місцевого самоврядування. В Україні неподаткові доходи становлять більшу частку надходжень місцевих бюджетів.

Аналіз практики формування податкових доходів органів місцевого самоврядування в розглянутих країнах показує, що її основу становлять прямі податки, як правило, це відрахування від загальнодержавних податків на доходи фізичних і юридичних осіб. В окремих випадках передається частина непрямих податків. Податки на доходи, найчастіше, мають вагоме фіскальне та водночас регулююче значення, будучи інструментом фінансового вирівнювання територій. Головним інструментом місцевого оподаткування є податок на нерухомість; практикується запровадження місцевих податків і зборів екологічного призначення. Відзначено значно вищий, ніж в Україні, ступінь диверсифікації надходжень місцевих бюджетів досліджених країн.

Обґрунтовано загальні тенденції розвитку системи формування доходів місцевих бюджетів в Україні та світі, які можна охарактеризувати таким чином. У країнах скандинавської моделі розвитку переважає оподаткування споживання й доходів громадян, велике фіскальне значення має оподаткування нерухомості. У країнах латинської моделі розвитку домінує оподаткування споживання та доходів громадян. У країнах ганноверської моделі розвитку оподаткування споживання має невелике фіскальне значення. В Україні формування системи доходів бюджету протягом досліджуваного

періоду характеризується нестабільністю внаслідок змін у порядку справляння податків і зборів. Вираженою є тенденція збільшення податкового навантаження на споживання, котра може компенсувати у майбутньому зменшення податкового тиску на прибуток підприємств.

Для підвищення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування здійснено обгрунтування процесу формування стратегії реформування доходів місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації, який включає такі етапи: підготовчий (аналізується дохідна частина бюджету у попередніх та поточному періодах, визначаються тенденції розвитку); пошуковий (виявляються можливості внаслідок прийняття нових рішень, реалізації нової політики щодо стратегія реформування доходів місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації, формуються нові цілі); програмний (розроблення теоретико-методологічних засад стратегії реформування доходів місцевих бюджетів, визначаються шляхи та умови досягнення окреслених цілей, проводиться їх оцінка); організаційний (здійснюється розподіл завдань між конкретними виконавцями стратегії, які забезпечують досягнення визначених цілей); аналітичний (контроль і оцінка отриманих результатів).

ВИСНОВКИ

1. Дослідження наукових праць з проблематики формування доходів місцевих бюджетів дало підстави сформулювати власне визначення поняття «доходи місцевих бюджетів» – це сукупність грошово-економічних відносин суспільства, що забезпечують формування і розподіл фінансових ресурсів місцевих бюджетів та оптимальний, ефективний розвиток територій шляхом децентралізованого управління в особі органів місцевого самоврядування.

2. У результаті аналізу існуючих підходів до визначення поняття «децентралізація» обґрунтовано, що в сучасній науці її аспекти розглядаються за видами. Здійснено класифікацію видів децентралізації залежно від їх характеристики: демократична; адміністративна; управлінська; політична; фінансова; бюджетна. Обґрунтовано, що на формування доходів місцевих бюджетів значно впливатимуть бюджетна і фінансова (фіскальна) децентралізація, ефективне проведення яких, у свою чергу, залежить від демократичної, адміністративної, політичної та управлінської децентралізації. Обґрунтовано, що курс на децентралізацію окреслює як перспективи розвитку України, так і його проблеми. Здійснено групування основних переваг і позитивних результатів децентралізації, а її ризиків і небезпек.

3. Визначено принципи формування доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації: бюджетної еквівалентності – відповідність доходів місцевих бюджетів податковому навантаженню, жителів регіонів; національної солідарності – загальне розуміння громадянської солідарності, відповідно до якого держава вирівнює фінансові можливості регіонів; децентралізації – чіткий розподіл фінансових функцій, дотримання місцевих пріоритетів, підзвітність; бюджетного (фіскального) федералізму – збалансоване розмежування повноважень та відповідальності між рівнями бюджетної системи, відносна самостійність місцевих бюджетів; субсидіарності – закріплення повноважень на надання гарантованих

суспільних послуг за органом влади, максимально наближеним до кінцевого споживача; фінансової самостійності органів місцевого самоврядування – чітке забезпечення повноважень органів місцевого самоврядування необхідними фінансовими ресурсами, в тому числі через їх участь в загальнодержавних податках; територіальної прив'язки – об'єкт оподатковування має бути зв'язаний за визначеною територією і відрізнятися низькою мобільністю; фінансового вирівнювання – забезпечення певного ступеня вирівнювання між краще і гірше забезпеченими територіями.

4. Результати аналізу дохідної частини місцевих бюджетів дали можливість визначити, що в останні роки спостерігається стійка негативна тенденція до зменшення частки доходів місцевих бюджетів у структурі доходів зведеного бюджету. Більша частина бюджетних ресурсів акумулюється у державному бюджеті України, що свідчить про високий ступінь централізації її бюджетної системи. Протягом аналізованого періоду у структурі доходів місцевих бюджетів істотну частину стабільно займають трансферти і податкові надходження. За результатами оцінки впливу міжбюджетних трансфертів на дохідну частину місцевих бюджетів з'ясовано, що необхідність в офіційних трансфертах виникає внаслідок невідповідності розподілу повноважень між органами управління в розподілу дохідних джерел на їх виконання.

5. У результаті оцінки рівня децентралізації дохідної частини місцевих бюджетів встановлено, що сьогодні стандартних фінансових показників, які б характеризували рівень децентралізації доходів місцевих бюджетів, не існує. Доведено, що для оцінки їх рівня децентралізації необхідно використовувати комплекс показників, які б найбільш повно характеризували фінансову децентралізацію. Запропоновано поділити показники оцінки фінансової децентралізації доходів місцевих бюджетів за трьома критеріями: впливу децентралізації на формування доходів місцевих бюджетів; децентралізації доходів місцевих бюджетів відповідно до бюджетної

класифікації; залежності доходів місцевих бюджетів від офіційних трансфертів.

6. Здійснено оцінку рівня децентралізації доходів місцевих бюджетів, і визначено критерії оцінювання впливу децентралізації на їх формування згідно із запропонованою методикою розрахунку, розраховано відповідні показники за окремими критеріями.

7. Для підвищення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування запропоновано процес формування стратегії реформування доходів місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації. Обґрунтовано механізм реалізації стратегії реформування доходів місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації, який передбачає таку її послідовність: аналіз ситуації; визначення цілей і завдань; розробка інформаційної моделі ситуації та способів вирішення проблем, пов'язаних з нею; виявлення оптимального варіанта вирішення проблем у зв'язку зі зміною ситуації, що склалася; розробка організаційного плану їх вирішення; вибір інструментів управління; розробка програми дій; виконання програми дій; контроль і аналіз отриманих результатів на основі порівняння ситуації, що змінилася.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алмазов С. Г. Управление финансовой устойчивостью местных бюджетов / С. Г. Алмазов // Сб. науч. тр. СевКавГТУ. – (Серия: Экономика). – 2006. – № 3. – С.25 – 33.
2. Апатова Н. В. Оцінка ефективності місцевих бюджетів / Н. В. Апатова // Економіка регіонів. – 2021.– № 4. – С.15 – 22.
3. Артемьева Е.А. Экономический рост в ресурсозависимых странах: изучение воздействия фискальной децентрализации / Артемьева Е.А. // Журнал экономической теории. – 2017. – № 2. – С. 135–139.
4. Асаул В. В. Финансы, денежное обращение и кредит: учеб. пособие / [В. В Асаул, А. В. Дементьев, Д. К. Молчанов]; под ред. В. В. Асаул// 2016. – 322 с.
5. Бабич А.М., Павлова Л.П. Финансы. Денежное обращение. Кредит / А.М. Бабич, Л.П. Павлова// Учебник.–М.:ЮНИТИ–ДАНА. – 2020. – 687с.
6. Базилевич В.Д. Державні фінанси: Навчальний посібник / В.Д. Базилевич, Л.О. Баластрик . – К.: Атіка. – 2002. – 151 с.
7. Базовка Ю. М. Фіскальна ефективність податку на доходи фізичних осіб / Ю. М. Базовка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://intkonf.org/bazovka–yum–ktn–morgunova–ti–fiskalna–efektivnist–podatku–na–dohodi–fizichnih–osib/
8. Балтина А.М. Финансовые системы зарубежных стран: учеб. Пособие / А.М. Балтина // Финансы и статистика. – 2021. – 300 с.
9. Бобровська О. Ю. Розробка методики оцінювання впливу децентралізації влади на формування інвестиційного профілю територій / О. Ю. Бобровська., Т. А. Крушельницька, А. Ю. Мунько // Регіональне

та муніципальне управління № 5-6 (19-20) травень-червень 2021. – с. 47-57

10. Баранова И. В. Оценка єффективности использования бюджетных средст : монография / И. В. Баранова // Новосибирск : Новосибирский государственный университет экономики и управления. – 2011. – 264 с.
11. Батанов О. Концептуальні засади співвідношення функцій територіальних громад з функціями місцевих органів державної виконавчої влади / О. Батанов // Право України [Текст]. – 1999. – № 5. – С. 25.
12. Бескид Й. Теоретичні засади бюджетної децентралізації: нормативна та позитивна теорія бюджетного федералізму / Й. Бескид // Світ фінансів. – 2021. – №4 (13). – С. 116–121
13. Білецька Г. М. Щодо розгляду факторів впливу на надходження податку з доходів фізичних осіб до бюджету / Г. М. Білецька, Н. Г. Шкуренко // Економіка, фінанси, право. – 2016. – № 7. – С. 23–26.
14. Бондарук Т. Г., Мельничук І. О. Роль міжбюджетних трансфертів у формуванні доходів місцевих бюджетів України / Т.Г. Бондарук, І.О. Мельничук // Статистика України. – 2021. – № 4.
15. Бондарук Т. Г. Місцеве самоврядування та його фінансове забезпечення в Україні : [моногр.] / Бондарук Т. Г. ; НАН України ; Ін–т екон. та прогнозув. – К. : Експрес. – 2011. – 608 с.
16. Бондарук Т.Г. «Місцеві фінанси» : Навч. посібник / Т. Г. Бондарук. – К. : «Інформ.–аналін. агентство». – 2019. – 529 с.
17. Борденюк В. Децентралізація державної влади і місцеве самоврядування: поняття, суть та форми (види) / В. Борденюк // Право України [Текст]. – 2005. – № 1. – С. 21—25.
18. Бребан Г. Французское административное право [Текст] / Г. Бребан. – М. : [б. и.]. – 1988. – С. 87.

19. Бутаков Д.Д. Местные бюджеты стран–членов СЭВ / Под ред. Бутакова Д.Д.–М.:Финансы и статистика. – 1980.–147 с.
20. Бутурлакіна Т. О. Фінансова децентралізація як фактор економічного зростання регіонів /Т. О. Бутурлакіна, В. Т. Мінкович // Наук. вісн. Ужгород. ун–ту. Сер. : «Економіка». – 2016. – № 31. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2016_31/statti/4_8.htm.
21. Бюджетна система України: Навч. посіб. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. / С. І. Юрій [та ін.]; ред. С. І. Юрій, Й. М. Бескид. – К.: НІОС. – 2000. – 400 с.
22. Бюджетна система України: підручник / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К.: Центр навч. літ. – 2004. – 544 с.
23. Бюджетна система: Підручник / За наук. ред. В. М.Федосова, С. І.Юрія // Публікація: К. –Тернопіль: ЦУЛ–Економічна думка. – 2018. – 871 с.
24. Бюджетний кодекс України від 08.07.2016 року №2456–VI / Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi–bin/laws/main.cgi.
25. Бюджетний кодекс України: закон, засади, коментар / [О.В. Турчинов, Ц.Г. Огонь, Г.С. Фролова та ін.]; [за ред. О.В. Турчинова і Ц.Г. Огня]. – К.: Парламентське вид–во. – 2002. – 320 с.
26. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2020 р. / [Зубенко В. В. Самчинська І. В., Рудик А.Ю. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ–ІІ) впровадження», USAID. – К.: – 2020. – 80 с.
27. Василик О.Д., Павлюк К.В. Бюджетна система України: підручник / О.Д. Василик, К.В. Павлюк. – К.: – Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.
28. Василик О.Д. Державні фінанси України: [Підручник]. – / О.Д. Василик, К.В. Павлюк. К.: НІОС.– 2002. – 608 с.

29. Вдовенко Ю. С. Фіскально-бюджетні новації децентралізаційного підходу до реформування держави / Ю. С. Вдовенко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2020. – № 4. – С. 199-203. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2020_4_31
30. Ведель Ж. Административное право Франции / Ж. Ведель. – С. 57.
31. Велентейчик Н. Ю. Аналітична оцінка стійкості місцевих бюджетів в системі регулювання міжбюджетних відносин / Н. Ю. Велентейчик // Інноваційна економіка. – 2018. – № 8. – С. 305.
32. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь ; Перун. – 2001. – 1440 с.
33. Великий тлумачний словник сучасної української мови. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http //padaread.com/?book=50054&pg=4
34. Венгер В. В. Фінанси: навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. В. Венгер. – К.: Центр учбової літератури. – 2011. – 432 с.
35. Винницкая О. А. Приоритетные направления бюджетной политики в системе формирования доходов и расходов местных бюджетов. / О. А. Винницкая // Актуальные проблемы развития финансового сектора : материалы Международной научно-практической заочной конференции. 18 ноября 2021 г. ; М-во обр. и науки РФ, ФГБОУ ВПО «Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина» ; отв. ред. Я.Ю. Радюкова. – Тамбов : Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2021. – С. 39-46.
36. Вінницька О. А. Підходи до визначення природи бюджету / Вінницька О.А. // збірник тез доповідей ІІІ Міжнар. наук.-практич. конференції [«Бізнес-аналітика в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю» 11 листопада 2021 року]. – м. Київ., 2021. – С. 19-21.
37. Вінницька О. А. Бюджетні видатки як складова державної підтримки сільського господарства / О. А. Вінницька // Науковий вісник

Національної академії статистики, обліку та аудиту. – 2021. – № 1. – С. 57-63.

38. Вінницька О. А. Економіко-статистичний аналіз доходів місцевих бюджетів / О. А. Вінницька // Статистика України. – 2019. – № 3 (70). – С. 18-23.
39. Войтенко В. О. Перспективи диверсифікації бюджетної політики на місцевому рівні // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації. Збірник наукових праць. Вип. 2 (12) – К. : Типографія «Інтердрук», 2020. – С. 20-32.
40. Войцеховський А. Сучасні тенденції зовнішньої заборгованості України Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації. Збірник наукових праць. Вип. 1 (14) – К. : Типографія «Інтердрук», 2021. – С. 27-33.
41. Вітренко П.Н. Фінансовий механізм державної підтримки сільського господарства // Прикладна статистика: проблеми теорії та практики. Зб. нак. пр. Вип. 16 // Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. – К.: ДП «Інформ.-аналі. агентство», 2021. – Вип. 16. – с. 139-146.
42. Ващенко А. Функціональні аспекти бюджетної політики органів місцевого самоврядування // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації. Збірник наукових праць. Вип. 1 (13) – К. : Типографія «Інтердрук», 2020. – С. 20-32.
43. Вахович М. Бюджетна політика та її роль в формуванні доходів місцевих бюджетів / збірник тез наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практич. конференції для студентів, аспірантів та молодих вчених [“Економічна безпека країни: загрози та виклики в умовах глобалізації”] – К. : Аналітичний центр «Нова Економіка», 2021. – Ч.2. – С. 56-58.
44. Вінницька О.А. Вплив міжбюджетних трансфертів на дохідну частину місцевих бюджетів / О.А. Вінницька // Науковий вісник Херсонського

державного університету. Серія «Економічні науки». – 2021. – Вип. 14. – С. 139-142.

45. Власюк О. С. Міжбюджетні відносини в системі бюджетного регулювання // Збірник матер. VI Міжнародної науково-практичної конференції [“Сучасні тенденції в економіці та управлінні: новий погляд”]. – Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2020. – Ч. 2. – С. 26-28.
46. Власюк О. С. Місцеві податки в доходах місцевих бюджетів / // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2021. – Вип. 12. – С. 254-257.
47. Вінницька О.А. Особливості зарубіжного досвіду формування доходів місцевих бюджетів / О.А. Вінницька // збірник тез наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практич. конференції [“Інноваційна інфраструктура України : стан та аналіз умов розвитку”]. – О. : ЦЕДР, 2021. – С. 97-99.
48. Волохова І.С. Проблеми мобілізації доходів місцевих бюджетів/ // збірник матер. IX Міжнар. наук.- практич. конференції [“Сучасні тенденції в економіці та управлінні: новий погляд”]. – Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2021. – С. 74-76
49. Волохова І.С. Роль місцевих податків і зборів в формуванні доходів місцевих бюджетів / матер. Міжнар. наук.-практ. конференції [“Розвиток фінансово-економічного становища на різних рівнях управління: підприємство, регіон, держава”]. – Дніпропетровськ : НО «Перспектива», 2021. – Ч.4. – С. 92-95.
50. Вовчак О. Теоретичні засади формування доходів місцевих бюджетів / // збірник тез доповідей Міжнар. наук.-практич. конференції [“Фінансово-банківські та адміністративні послуги: проблеми управління та перспективи розвитку”]. – Тернопіль : Астон, 2021. – С. 186-187.
51. Владимиров К. М. Місцеві фінанси [Текст]: навчальний посібник / К. М. Владимиров, Н. І. Чуйко, О. Ф. Рогальський. – Херсон: Олді–плюс. – 2007. – 352 с.

52. Власюк О. С. Шляхом децентралізації: виклики, ризики та пріоритети реформування регіонального розвитку в Україні / О.С. Власюк // Регіональна економіка. – 2021. – №1. – с. 5–18
53. Вовна Н.І. Теоретична концептуалізація доходів місцевих бюджетів /Н.І. Вовна // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. – Ужгород. – 2005. – №17. – С. 205–210.
54. Волохова І.С. Міжбюджетні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Монографія / І.С. Волохова. – Одеса: Атлант. – 2016. – 234 с.
55. Волохова І.С. Міжбюджетні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. – Одеса: Атлант. – 2016. – 233 с.
56. Воронов М. П. Децентралізація влади як основа взаємовідносин державних виконавчих органів і місцевого самоврядування / М.П.Воронов. – С. 34.
57. Герасименко Г. В. Організаційні засади та фінансове забезпечення системи соціальної підтримки населення в Україні / Г. В. Герасименко // Вісник соціально–економічних досліджень. – 2019. – Вип. 1. – С. 339–346.
58. Герчаківський С.Д., Кабаш О.Р. Теоретичний логос фіскальної децентралізації / С.Д. Герчаківський, О.Р. Кабаш // Регіональна економіка. – 2011. – №2. – с. 133–140
59. Глущенко А.С. Фінанси: Навчальний посібник / А.С. Глущенко. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2016. – 190 с.
60. Гнидюк І. В. Децентралізація бюджетної системи: досвід Словаччини та перспектива для України // Облік і фінанси, – 2021. – № 3 (69). – с.80-87.
61. Гончаренко М. В. Проблемні аспекти формування місцевих бюджетів розвитку / М. В. Гончаренко // Теорія та практика державного управління. – 2019. – Вип. 4. – С. 187–193.
62. Грицяк І. А. Державне управління в Україні / І.А. Грицяк. – 487 с.

63. Грицяк І. А. Деконцентрація та децентралізація у державному управлінні / І. А. Грицяк // Проблеми теорії і практики державного управління і місцевого самоврядування : матеріали щоріч. наук.–практ. конф. проф.–викл. складу та слухачів академії (м. Київ, 31 трав. 1996 р.). – К. : Вид–во УАДУ. – 1996. – С. 88–89.
64. Гришин В.А. Критерии состояния бюджета региона /В.А. Гришин. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mstu.edu.ru/publish/conf/50ntk/section5/section5_17.html
65. Данилишин Б. М. Децентралізація управління в Україні: з чого почати? / Б. М. Данилишин // Контракти UA. – 2020. – 17.10. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://kontrakty.ua/article/82116
66. Дем'янишин В. Г. Неподаткові надходження: проблеми та роль у доходах бюджету держави [Електронний ресурс] / В. Г. Дем'янишин, О. С. Шаманська // Фінансово–кредитна діяльність. – 2017. – Вип. 2. – С. 268–274.
67. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України : [монографія] / В.Г. Дем'янишин. – Тернопіль : ТНЕУ, 2010. – 496 с .
68. Демчак Р. Є. Формування моделей бюджетної децентралізації: досвід зарубіжних країн // Економічний форум. – 2021. – №3. – с. 77-83.
69. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація. – С. 93.
70. Державні фінанси: навч. посібник / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик; заг. ред. В. Д. Базилевич. – К.: Атіка. – 2002. – 368 с.
71. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України [Текст] / [Бориславська О. М., Заверуха І. Б., Школик А. М. та ін.] // Центр політико-правових реформ. – К. : Москаленко О. М. – 2018. – 212 с.
72. Децентралізація та ефективне місцеве самоврядування [Текст] : навч. посіб. для посадовців місцевих та регіональних органів влади та фахівців

з розвитку місцевого самоврядування. – К. : ПРООН/ МПВСР. – 2007. – 269 с.

73. Деякі питання розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2016 р. № 1149. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.liga.net.

74. Джаферова Л.Р. Оценка приоритетности распределения бюджетных ресурсов региона. Научный журнал "Економіка: проблеми теорії та практики", г. Днепропетровск, випуск 210, том II. – Дніпропетровськ: ДНУ. – 15.12.2005 р. – 272 С.; стор. 384–390.

75. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів / [Луніна І.О., Кириленко О.П, Лучка А.В. та ін.]; за ред. д–ра екон. наук І.О.Луніної; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К. – 2016. – 320 с.

76. Завгородній В.А., Романов М.Ю., Децентралізація та федералізація: порівняльний аналіз і можливості впровадження в Україні / В.А. Завгородній, М.Ю. Романов// Вісник Запорізького національного університету. – 2021. – № 1 (1). – с. 16–22

77. Запатріна І. В. Бюджет розвитку як інструмент економічного зростання / І. В. Запатріна // Наукові праці НДФІ. – 2006. – № 2 (35). – С. 73 – 75.

78. Зубріліна В.В. Сутнісно-теоретичні аспекти доходів та видатків місцевих бюджетів / В.В. Зубріліна// Економічний простір. – 2020. – №91. – с. 94–109

79. Иванов В. В. Теория и практика межбюджетных отношений : монография / В. В. Иванов / Библиотека Российской академии наук. – С–Пб. : БАН; Нестор–История. – 2016. – 228 с.

80. Конституция Республики Польша от 2 апреля 1997 г. http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm

81. Камінська І. М. Фінансова спроможність регіону: діагностика та механізм забезпечення : монографія / І. М. Ка–мінська, І. М. Вахович ; Луцький нац.техніний ун–т. – Л. : Надстир'я. – 2011. – 397 с.

82. Кампо В. М. Місцеві державні адміністрації як ланка системи органів виконавчої влади / В. М. Кампо // Юридичний вісник. – 1997. – № 4. – С. 63–67.
83. Карагозлю Ю. Теоретико–методологічні аспекти оцінки бюджетних ризиків / Ю. Карагозлю // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково–технічних праць. – 2018. – Вип. 22.15. – С. 244–249.
84. Карлін М. І. Фінансова система України : [навч . посіб.] / Карлін М .І . – Знання. – 2007. – 324 с . – (Вища освіта XXI століття)
85. Касперович Ю. В. Формування неподаткових надходжень бюджету в системі фінансово–економічного регулювання / Ю. В. Касперович // Економічний часопис–XXI. – 2019. – № 9–10(2). – С. 55–58.
86. Каспрук А. Ю. Доходи місцевих бюджетів: проблеми забезпечення та резерви збільшення / А. Ю. Каспрук // Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси. – 2018. – Вип. 9(2). – С. 60–70.
87. Кваша Т.К. Теоретичні та практичні аспекти фіскальної децентралізації: емпіричний аналіз / Т.К. Кваша // Економічний простір. – 2020. – № 189. – С. 127–115.
88. Кириленко О. П. Місцеві фінанси: Навчальний посібник / О.П. Кириленко. – Тернопіль: Астон. – 2004. – 140 с.
89. Коваленко А. Місцеве самоврядування: природа, ознаки, межі / А. Коваленко // Право України. – 1997. – № 2. – С. 3–5.
90. Ковальчук І. В. Місцеві податки і збори як фінансова основа процесу децентралізації / Ковальчук І. В. // Юридичний науковий електронний журнал. – 2020. – № 1. – с. 55-58.
91. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
92. Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) від 29 квітня 1918 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http

://web.archive.org/web/20101206132214/http ://vi–legas.com.ua/content/view/1823/109/

93. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2020 р. № 333–р.
94. Корнєєв М. В. Удосконалення теоретико-методологічного забезпечення узагальнюючої оцінки рівня фінансової автономії / М. В. Корнєєв // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 7 (97). – 229-235.
95. Корнієнко М. Місцеве самоврядування та «урядова вертикаль» / М. Корнієнко // Місцеве самоврядування. – 1997. – № 3–4 (5). – С. 37–41.
96. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України: Навч. посіб. – К.: Т–во «Знання», КОО. – 1999. – 487 с.
97. Крисоватий А. І. Планування та прогнозування податкових надходжень. / Крисоватий А. І., Кізима А. Я. Т. : ТНЕУ. – 2017. – 259 с.
98. Кузькін Є. Ю. Теоретичні аспекти фіскальної децентралізації / Є.Ю. Кузькін// Наукові праці НДФІ. – 2020. – № 4 (69). – с.3-12
99. Кузьминчук Н. В. Аналіз видів міжбюджетних трансфертів щодо вирішення регіональних проблем формування бюджетів [Текст] / Н. В. Кузьминчук, О. Г. Зима // Проблеми економіки. – 2019. – т.№ 4. – С.198–205.
100. Кулешір В. В. Диверсифікація джерел формування місцевих бюджетів розвитку / В. В. Кулешір // Вісник Дніпропетровського Університету. Серія “Економіка”. – 2017. – № 5(3). – С. 124–132.
101. Кульчицький М .І . Місцеві бюджети і механізм їх формування / М . І . Кульчицький // Фінанси України. – 2001. – № 9. – С. 98–104.
102. Ларина С. Теория, методология и направления бюджетной децентрализации / С. Ларина // Финансовая экономика. – 2016. – № 3. – С. 22–45.

103. Лебеда Г. Б. Методичні підходи до побудови комплексу моделей прогнозування доходів бюджету / Г. Б. Лебеда // Агросвіт. – 2018. – № 23. – С. 19-23.

104. Легкоступ І. І. Особливості формування місцевих бюджетів України та шляхи зміцнення їх доходної бази / І.І. Легкоступ // Формування ринкових відносин в Україні. – 2016. – № 3. – С. 165–170.

105. Лисенко О.Ю. Міжбюжетні відносини в Україні: особливості розвитку та шляхи удосконалення / О.Ю. Лисенко // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2017– №.1– с.1–8.

106. Луніна І .О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин / Луніна І .О. – К. : Наукова думка НАН України. – 2006. – 432 с .

107. Луніна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин : монографія / І. О. Луніна. – К. : Ін -ститут економічного прогнозування. – 2006. – 393 с.

108. Луніна І.О. Бюджетна децентралізація: цілі та напрями реформ / І. О. Луніна // Економіка України. – 2020. – № 11. – С. 61–75.

109. Павлюк К.В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки : [монографія] / Павлюк К.В. – К. : НДФІ. – 2006. – 584 с .

110. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн : [навч. посіб.] / Пасічник Ю.В. – К. : Знання– Прес. – 2002. – 495 с .

111. Пасічник, Ю. В. Бюджетна система України: навчальний посібник / Ю. В. Пасічник – 2–ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання. – 2010. – 670 с.

Додаток А Таблиця А.1

Коефіцієнт покриття по областях України

Області	Kp		
	2018	**2019**	**2020**
Вінницька	0,36	0,37	0,37
Волинська	0,27	0,26	0,26
Дніпропетровська	0,60	0,63	0,63
Донецька	0,54	0,62	0,60
Житомирська	0,34	0,34	0,33
Закарпатська	0,25	0,24	0,24
Запорізька	0,54	0,55	0,53
Івано-Франківська	0,29	0,28	0,27
Київська	0,52	0,56	0,53
Кіровоградська	0,38	0,38	0,39
Луганська	0,47	0,48	0,51
Львівська	0,40	0,38	0,37
Миколаївська	0,43	0,41	0,41
Одеська	0,48	0,49	0,47
Полтавська	0,57	0,56	0,52
Рівненська	0,31	0,29	0,28
Сумська	0,43	0,42	0,40
Тернопільська	0,27	0,27	0,25
Харківська	0,52	0,55	0,46
Херсонька	0,35	0,34	0,33
Хмельницька	0,33	0,35	0,34
Черкаська	0,42	0,41	0,39
Чернівецька	0,28	0,29	0,26
Чернігівська	0,36	0,37	0,36
min	*0,25*	*0,24*	*0,24*
max	*0,60*	*0,63*	*0,63*